

JAARGANG 28 • NUMMER 4 • WINTER 2017

ZOOGDIER

Natuurinclusief
renoveren

Vlaamse Zoogdierdag

Zoogdiervereniging
in 7 perspectieven

Zoogdier
vereniging

Inhoud

Van de werkgroepen	2
Redactioneel	2
Vleermuizen doen beroep op nieuw kabinet: deel 1	3
Waarnemingen	6
Eten wat de pot schaft	8
ZoogMens: Erik Van der Straeten	10
Ervaringen met de nieuwe Wet Natuurbescherming	12
Kijk daar! De boommarter	15
Minder sturing op aantallen damherten	17
Uitslag Fotowedstrijd	20
Geschiedenis geschreven	23
Edelhert terug in Brabant	24
De bever door de ogen van Kristijn Swinnen	26
Zoogdierversameling 65 jaar: zeven perspectieven	29
Hoe herken je de wolf	33
Column	35
Het moment van ... Rudmer Zwerver	36

- Van de werkgroepen -

Veldwerkgroep & ZOUT

Controleronde inloopvallen. Foto Albin Hunia

Dit najaar is er in de Gagelpolder en in Nieuw Wulven in Utrecht muizenonderzoek gedaan door de veldwerkgroep in samenwerking met Zoogdierwerkgroep Utrecht (ZOUT). De vallen werden op woensdag 1 november uitgezet en gingen vrijdagmiddag op scherp. Er zijn in het totaal tien raaien van twintig vallen uitgezet. Van vrijdag 3 november t/m zondag 5 november is er met een groep van vijftien deelnemers iedere 8 uur een controleronde gelopen langs de raaien. Het onderzoek in de Gagelpolder is een herhaling van het onderzoek dat is gedaan in 2001 en herbevestigd alle eerder aangetroffen soorten. Met inloopvallen (Longworth) en d.m.v. braakballen uitpluizen zijn er acht soorten muizen vastgesteld. De gevangen soorten zijn: veldmuis, aardmuis, rosse woelmuis, bosmuis, dwergmuis, bosspitsmuis, dwergspitsmuis en waterspitsmuis.

Redactioneel

Geregeld wordt de redactie gevraagd waarom een bepaald nieuwsfeit of recent bericht niet in Zoogdier vermeld stond. Ik verontschuldig me dan en leg uit dat het tijdschrift anderhalve maand eerder gemaakt wordt dan het bij de lezer op de mat valt. Om de eindredacteur, vormgever en drukker voldoende tijd te geven om hun werk goed te doen heb ik bijvoorbeeld deze tekst al in oktober aangeleverd. Om die reden hebben we, het was je misschien al opgevallen, de rubriek 'Nieuws' dit jaar van een andere naam voorzien, namelijk 'Korte berichten'. Dat dekt toch net iets beter de lading.

In de huidige supersnelle wereld is het tijdschrift nu eenmaal een traag medium. Dat neemt niet weg dat het een belangrijke rol kan vervullen in de nieuwsvoorziening. Juist het tijdschrift is erg geschikt om ruimte te bieden aan verdieping. Het plaatst nieuws in een context, geeft achtergrondinformatie en biedt ruimte aan verschillende gezichtspunten. Zo stond er in het vorige nummer van Zoogdier een bijdrage waarin beheerder Leo van Breukelen uitlegt waarom Waternet heeft besloten tot het afschieten van damherten in de Waterleidingsduinen. In het nummer dat voor je ligt beschrijft Femmie Smit het standpunt en de achterliggende redenering van de Dierenbescherming. Ook vind je in dit nummer een artikel over de validatie van wolfwaarnemingen naar aanleiding van de waargenomen wolf op de Veluwe. Het openingsartikel gaat deze keer over de recente ontwikkelingen rondom de gedragscode 'Natuurinclusief bouwen'. De Zoogdierversameling stelt zich daarover kritisch op en komt op voor de belangen van gebouw-bewonende vleermuizen.

Traagheid is ook een kracht: het biedt tijd om de waan van de dag te ontstijgen en te reflecteren op het nieuws. We hopen op die manier als redactie met ons tijdschrift een bijdrage te kunnen leveren aan maatschappelijke discussies rondom wilde zoogdieren. Ook in 2018. Prettige feestdagen en een voorspoedig nieuwjaar!

Namens de redactie,
Sander Bouwens

Aanvullende informatie Het tijdschrift is kleiner dan het internet. Achtergrondinformatie bij artikelen, zoals literatuurverwijzingen en contactgegevens van auteurs, maar ook gerelateerde fimpjes, artikelen, rapporten en weblinks vind je online in ZoogdierDigitaal. Kijk op www.zoogdierwinkel.nl/zoogdier.

ZOOGDIER
DIGITAAL

Gewone dwergvleermuis onder betimmering. Foto Evert-Jan Slot

Risico's bij na-isoleren van huizen

Vleermuizen doen beroep op nieuw kabinet: deel 1

Afgelopen zomer keurde staatssecretaris Van Dam van het ministerie van Economische Zaken de 'Gedragscode natuurinclusief renoveren' in beginsel goed. De gedragscode is ontwikkeld om bij het isoleren van gebouwen negatieve effecten op beschermde soorten te voorkomen bij de uitvoer van het ambitieuze project Stroomversnelling. De Zoogdiervereniging is kritisch over de gedragscode en diende een zienswijze in.

Sander Bouwens, Piet Bergers en Marcel Schillemans

In september 2013 sloot de Nederlandse overheid, samen met ruim veertig andere partijen, het Energieakkoord voor duurzame groei. Eén van de ambities uit het akkoord is dat in 2050 de gehele Nederlandse woningvoorraad energieneutraal is. Dat betekent dat elke Nederlandse woning, zowel koop als huur, dan evenveel of meer energie opwekt dan er voor die woning verbruikt wordt.

Stroomversnelling Om invulling te geven aan de hoge ambities van het Ener-

gieakkoord is Stroomversnelling gestart. Stroomversnelling is een initiatief van bouwers en woningcorporaties om ruim 100.000 bestaande huurwoningen energieneutraal te maken. Om dit te kunnen realiseren kiest Stroomversnelling voor een industriële, grootschalige aanpak. Een groot deel van de Nederlandse huurwoningen is gebouwd in de jaren '50 tot en met '80 van de vorige eeuw. In die tijd werd er nog niet zo veel aandacht besteed aan energiebesparing en het energieneutraal maken van dergelijke woningen vraagt dan

ook om rigoureuze maatregelen. In de praktijk komt het er op neer dat een extra schil om de woning wordt geplaatst. Stroomversnelling heeft ongeveer 70 leden: woningcorporaties, bouwers, overheden en toeleveranciers.

Vleermuizen in de knel Juist de oudere (huur-)woningen fungeren vaak als verblijfplaats voor vleermuizen. Ze bevatten in veel gevallen geen spouwmuurisolatie, waardoor prachtige ruimten, met een grote diversiteit aan microklimaten,

Over effecten van mitigerende maatregelen op gebouwbewonende vleermuissoorten is nog te weinig bekend. Foto Rudmer Zwerver.

ontstaan voor vleermuizen om in te verblijven. De Zoogdiervereniging vreesde al eerder voor het lot van de vleermuizen en tekende begin 2015 bezwaar aan. De werkwijze van Stroomversnelling voldeed toen niet aan de (toen geldende) Flora & Faunawet. De Zoogdiervereniging werd daarop door Stroomversnelling uitgenodigd om mee te denken. Gezamenlijk is een proces gestart waarbij vleermuisexperts van de Zoogdiervereniging en andere partijen als Vogelbescherming Nederland, samen met de initiatiefnemers van Stroomversnelling, de maatregelen en aanpak voor renovaties doorgenomen hebben. De Zoogdiervereniging en Vogelbescherming zijn geen lid van Stroomversnelling, maar zijn lid van de klankbordgroep waaraan ook mussen- en gierzwaluwstichtingen deelnemen. Wanneer goed wordt omgegaan met bestaande verblijfplaatsen kan Stroomversnelling namelijk ook kansen bieden voor vogels en vleermuizen. Bijvoorbeeld door standaard nieuwe verblijfplaatsen te realiseren in de aan te brengen schil.

Stroomversnelling zoekt een oplossing om met zo min mogelijk vertraging en binnen de randvoorwaarden van kosten, mitigatie en compensatie op grote schaal mogelijk te maken. Stroomversnelling gaat daarbij uit van standaardisatie. Maar bij vleermuizen is dat maar beperkt mogelijk. Een groot aantal soorten vleermuizen maakt gebruik van gebouwen, elk met hun eigen

complexe jaarcyclus en met sterk variërende klimatologisch behoeften wat betreft hun verblijfplaatsen. Daar komt ook nog bij dat we deze behoeften voor een groot aantal soorten onvoldoende kennen. De Zoogdiervereniging heeft daarom aangegeven dat standaardisatie van de mitigerende maatregelen niet afdoende is. Er is simpelweg nog te weinig kennis van de ecologie van gebouwbewonende vleermuizen en de effectiviteit van mitigerende maatregelen.

Gedragscode Stroomversnelling heeft nu de gedragscode natuurinclusief renoveren laten opstellen. Hierin is getracht om een werkwijze uit te denken die schade voor vleermuizen, en andere soor-

ten, tot een aanvaardbaar minimum terugbrengt. De gedragscode is in beginsel goedgekeurd door Van Dam, in het kabinet Rutte II staatsecretaris van Economische Zaken. Leden van de Zoogdiervereniging met specialistische vleermuis kennis hebben de gedragscode onder de loep genomen en een zienswijze ingediend. In de huidige vorm van de gedragscode lopen beschermde vleermuizen volgens de vereniging namelijk onaanvaardbare risico's. Een zienswijze is in wezen een document waarin een belanghebbende aangeeft het niet eens te zijn met het voornemen om een bepaald besluit te nemen. Anders dan een bezwaarschrift heeft een zienswijze altijd betrekking op een besluit dat nog moet worden genomen. Het ministerie is

Ruige dwergvleermuis achter de gevelpannen. Foto Evert-Jan Slot

verplicht om de zienswijze mee te nemen in de uiteindelijke besluitvorming en aan te geven op welke wijze deze behandeld is.

Zienswijze In het kort komt de inhoud van de zienswijze van de Zoogdierverseniging op het volgende neer. De Zoogdierverseniging ziet vier grote problemen ontstaan met de huidige gedragscode:

1. De garantie dat tijdens het proces kan worden bijgestuurd is onvoldoende vormgegeven. De gedragscode is zo geformuleerd dat ze eerder een vrijbrief dan een waarborg is. De voorgestelde borging laat de bevoegde instanties namelijk grotendeels buiten beeld waardoor Stroomversnelling haar eigen werk keurt. De gedragscode kent veel vrijblijvende formuleringen van goede wil, maar er is geen dwingend proces afgesproken dat ervoor moet zorgen dat geconstateerde tekortkomingen opgelost worden.

2. De maatregelen zoals ze worden voorgesteld in de gedragscode zijn in sommige gevallen erg experimenteel. Van de voorgestelde maatregelen is de werking voor een groot aantal gebouwbewonende soorten (en functies) nog niet aangetoond waardoor deze nog niet bewezen effectief zijn. Wanneer op dergelijke grote schaal maatregelen worden toegepast, zijn de mogelijke negatieve effecten op vleermuissoorten ook groot en kan volgens de Zoogdierverseniging niet met experimentele maatregelen worden gewerkt (terwijl de monitoring summier is).

3. Een belangrijk uitgangspunt van de huidige gedragscode is dat de werkwijze voortdurend wordt verbeterd door de ervaringen in de praktijk te monitoren. Hier gaat het mis. De voorgestelde monitoring op populatieniveau schiet volgens de Zoogdierverseniging te kort om de gunstige Staat van Instandhouding te kunnen waarborgen

of volgen. Daarnaast is de monitoring op de effectiviteit van de maatregelen ook niet afdoende vreest de Zoogdierverseniging. De Zoogdierverseniging heeft in haar zienswijze een eerste aanzet gegeven tot een adequate monitoring.

4. Een belangrijke stap in het werkproces is de 'omgevingscheck'. Op basis hiervan worden mogelijke effecten op vleermuizen ingeschat en besloten hoe te werken en of de standaard maatregelen van toepassing zijn. De Zoogdierverseniging heeft ernstige twijfels bij de kwaliteit ervan. Zo vindt de Zoogdierverseniging dat er van uit moet worden gegaan dat alle soorten en functies aanwezig zijn, tenzij kan worden aangetoond dat deze afwezig zijn en niet andersom.

De Zoogdierverseniging staat in haar kritiek niet alleen. Ook het Netwerk Groene Bureaus kan zich niet vinden in de inhoud van de huidige gedragscode. Vogelbescherming Nederland heeft daarnaast twijfels over de handhaving en de borging van de resultaten van het leerproces.

Hoe verder De Zoogdierverseniging onderstreept het belang van na-isolatie en ziet zeker kansen in een aanpak waarbij maatregelen in een standaard proces worden getroffen. Zij moet echter ook constateren dat daarvoor de kennislacunes nog te groot zijn. Het oplossen van deze kennislacunes kan niet enkel worden afgewend op de eerste initiatiefnemers van groot-schalige projecten en zou als een maatschappelijk belang moeten worden gezien. Een zaak voor heel Nederland en heel veel (ruimtelijke ontwikkelings) projecten. Het zou toch jammer zijn als we, met het oog op bescherming van de biodiversiteit van de toekomst, de huidige biodiversiteit om zeep helpen? Dat kan niet de bedoeling zijn van 'het meest groene kabinetsbeleid' tot

Zelf iets doen voor vleermuizen?

De bebouwde omgeving is belangrijk voor vleermuizen. Een aantal soorten, zoals de gewone dwergvleermuis, de laatvlieger en de gewone grootoortvleermuis, kiest met name gebouwen als verblijfplaats. Ze verblijven overdag bijvoorbeeld in de spouw of onder de dakpannen. Over het algemeen merk je daar als bewoner niks van. Hun geluiden zijn simpelweg te hoog voor het menselijk oor en vleermuispoep droogt snel op en vergaat uiteindelijk volledig. In huis of buiten de gevel zal het dus niet te ruiken zijn. 's Avonds kun je dan genieten van hun prachtige vlucht boven de tuin.

Je kunt ook zelf verblijfplaatsen realiseren voor vleermuizen in je huis. Er zijn verschillende inbouwkasten voor vleermuizen op de markt. Kleine kasten doen voornamelijk dienst als zomerverblijf voor een klein aantal dieren. Grote kasten hebben een betere warmtebuffer en kunnen daarom ook dienst doen als kraam- of winterverblijf. De inbouwkasten worden tussen de isolatie en de buitengevel geplaatst. Er kan dus geen 'koudebrug' optreden.

nu toe. Daarom hopen we dat het nieuwe kabinet de ruimte ziet zich ook echt groen in te zetten en actief mee helpt om voor vleermuizen en energiebesparing een oplossing te vinden. De gedragscode is op zich een stap in de goede richting maar de risico's zijn momenteel nog te groot om op basis van de voorgestelde gedragscode door te gaan.

Op het moment dat dit artikel afgerond werd, was de reactie op de ingediende zienswijzen nog niet bekend. Wel was de Zoogdierverseniging in gesprek met de vereniging Stroomversnelling om te zien of een juridische confrontatie voorkomen kan worden door aanpassingen van de gedragscode. In het voorjaarsnummer van 2018 verschijnt dan ook een vervolgartikel over het verder verloop van dit belangrijke dossier.

Sander Bouwens, Piet Bergers en Marcel Schillemans zijn werkzaam bij het Bureau van de Zoogdierverseniging.

Zonnende dwergvleermuizen in een stootvoeg. Foto Ilco van Woersem

Waarnemingen

Bijzondere waarnemingen van zoogdieren in Vlaanderen en Nederland.

Dode otter in Kalmthout

Op 9 september werd in Kalmthout een kapotgereden kadaver van een boomarter gevonden. Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) voerde een reconstructie uit en kwam tot de verrassende vaststelling dat het niet om een boomarter ging, maar om een nog zeldzamere otter. Het bleek te gaan om een vrouwtje dat nog geen jongen had gehad, maar op basis van de tandslijtage en de afmetingen wel volwassen was. Momenteel wordt een DNA onderzoek uitgevoerd om te zien of de otter verwant is met de Nederlandse populatie.

Eikelmuis in Brussel stad

De zeldzame eikelmuis lijkt zich in bepaalde gevallen goed te kunnen aanpassen aan een

Deze eikelmuis plant zich voort in een dichtbebouwd gebied in Brussel. Foto Diemer Vercayie

leven in de stad. Midden in Brussel, tussen de rijhuizen, nam een eikelmuis zijn intrek bij een familie. Ze kwam regelmatig snoepen van het voegeeten en kwam ook de woning binnen. Dit jaar werden er zelfs vier jongen geteld. Het gaat dus niet alleen om vestiging, maar zelfs om voortplanting. Intussen werden de kieren waarlangs de eikelmuisen de leefruimtes konden betreden afgesloten. Ter compensatie werd een eikelmuisnestkast opgehangen. Een mooi voor-

beeld van samenleven met wilde (en in dit geval kwetsbare) dieren.

Berlijn: nieuw pokkenvirus bij rode eekhoorns

In 2015 en 2016 werden in Berlijn jonge rode eekhoorns (*Sciurus vulgaris*) gevonden met ontstekingen aan tenen, oorschelpen, neus, staart en het anale gebied. De oorzaak was onbekend. Drie eekhoorns zijn onderzocht door het 'Leibniz Institute for Zoo and Wildlife Research (IZW)'. Hieruit bleek dat de dieren een nog onbekend pokkenvirus bij zich droegen.

In Nederland is een pokkenvirus bij eekhoorns nooit aangetroffen, maar er is niet of nauwelijks onderzoek naar gedaan. Mogelijk is een pokkenvirus de oorzaak van de grote afname die in de jaren zestig in ons land heeft plaatsgevonden. De Zoogdiervereniging en het DWHC roept het publiek op om dode en zieke eekhoorns te melden. Daarnaast vragen we het publiek om verse dode dieren (maximaal 24 uur dood), veilig te stellen (niet invriezen, wel koelen als dat kan) en aan te melden via de website van het DWHC, zodat de dieren eventueel voor onderzoek opgehaald kunnen worden.

Boomarter overwint barrières

In april registreerde een wildcamera in de Schellandpolder in Hingene (provincie Antwerpen) een boomarter. De beelden waren het eerste bewijs voor de aanwezigheid van boomarter in die regio. Het ging om een vrouwelijk exemplaar. Later kreeg de camera ook een mannetje voor de lens. De meest nabije gekende populatie bevindt zich ten noordwesten van de Schelde in Sinaai en Eksaarde op zo'n 20 km in vogelvlucht van Hingene. Boomarters hebben een unieke keelvlek, en het patroon van het vrouwtje in Hingene leek als twee druppels water op dat van een jong vrouwelijk exemplaar dat in 2014 in de Sinaai populatie werd geboren. Om van haar geboorteplek tot in Hingene te

Aan de hand van het patroon van de keelvlek kon worden nagegaan dat het vrouwtje in Hingene 3 jaar eerder geboren werd in de Sinaai populatie.

geraken moest het vrouwtje de snelweg E17, de gewestweg N16, en de Schelde oversteken. Dit wijst er dus op dat boomarters goed in staat zijn om zich zelfs doorheen dichtgebouwd gebied te verplaatsen.

De otter plant zich weer voort in Vlaanderen

Tot 1950 kwamen otters nagenoeg gebiedsdekkend voor in België. Georganiseerde verdelging, waterverontreiniging, en een verlies van geschikt leefgebied (oeverzones) zorgden echter dat hij nauwelijks dertig jaar later als uitgestorven werd beschouwd. Dankzij inspanningen om onze natuurgebieden terug ottervriendelijk te maken, vond dit veeleisend zoogdier zijn weg terug naar Vlaanderen: in 2012 werd hij voor het eerst terug waargenomen op beelden van een cameraval. Recent kon de vestiging en vermoedelijke voortplanting van otters worden vastgesteld in de noordelijke Zeescheldevallei. Onderzoekers van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) kwamen tot die vaststelling aan de hand van cameravalen en uitwerpselen (spraints) op verschillende plaatsen. Om een vollediger beeld te krijgen van de verspreiding van de otter zullen vrijwilligers van Natuurpunt in 2018 een meetnet opstarten waarbij gezocht wordt naar ottersporen. Een groot knelpunt in

Vlaanderen is het verkeer. Verkeersslachtoffers kunnen heel wat informatie opleveren, en via het Marternetwerk zamelt het INBO dode dieren in.

Bevers bouwen recorrdam in Opglabbeek

In Opglabbeek (provincie Limburg) hebben bevers een dam van 35 meter lang gebouwd. Volgens experts van de Universiteit Antwerpen gaat het om de langste dam van Vlaanderen. De bevers hebben het enorme bouwwerk in slechts enkele weken tijd opgetrokken. Bevers en hun dammen zijn beschermd, en Natuurpunt vraagt nieuwsgierigen om afstand te houden. Deze winter zullen begeleide bezoeken worden georganiseerd. De grootste beverdam die ooit werd ontdekt lag in Canada en was maar liefst 850 meter lang. Nog even bouwen voor de Vlaamse bevers!

Spitsnuitdolfijn in de Ooster-schelde

Op 31 augustus 2017 strandde een jonge spitsnuitdolfijn levend nabij het Zeeuwse Serooskerke. Hulporganisatie SOS Dolfijn ontving in de ochtend een melding over het toen nog zwemmende dier. Een spitsnuitdolfijn leeft nor-

enkele parasieten in onder andere de darmen en nieren, is er geen indicatie voor ziekte of andere infecties gevonden. Om verder te onderzoeken waarom deze spitsnuitdolfijn in de zuidelijke Noordzee terecht is gekomen en uiteindelijk strandde, wordt nog gehoorschade nader bekeken.

Fossiele walrussen en oerwalvissen in Het Scheur

De afgelopen 25 jaar vonden Nederlandse vissers af en toe fossiele resten van walrussen en oerwalvissen in het Belgisch deel van de Westerscheldemonding. Sinds 2015 gingen paleontologen van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam (NMR) langs de vaargeul Het Scheur op zoek naar extra materiaal. In juli 2017 deden het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ) en het NMR twee gezamenlijke proefvaarttochten met het Vlaamse onderzoeksschip RV Simon Stevin. Twee vondsten springen in het oog. Zo herbergt de vaargeul de zuidelijkste Pleistocene kolonie walrussen ter wereld. Uit C14-analyse blijken de 50-100 dieren minstens 45.000 jaar oud te zijn. Daarnaast werden sinds 1996 al minstens tien werfels van oerwalvissen gevonden. De ouderdom wordt geschat op 40 miljoen jaar. Vondsten van deze primitieve zeezoogdieren zijn zeldzaam: er zijn slechts drie zulke vindplaatsen

De vaargeul Het Scheur herbergt heel wat fossielen van onder andere walrussen. Foto VLIZ

rond de Noordzee. Het zou zelfs mogelijk om een nieuwe soort gaan van de familie Protocetidae, een familie waarvan gedacht werd dat ze Noordwest-Europa nooit had bereikt. Met een opeenvolging van oude bodemlagen van verschillende leeftijd dicht onder de zeebodem is Het Scheur een bijzondere site. Het VLIZ plant verder onderzoek naar de ondergrond en naar het begraven verleden van de kustnabije zone.

Zelf een zoogdier gezien?

Alle waarnemingen kunnen steeds worden gemeld op www.waarnemingen.be (Vlaanderen) of www.waarneming.nl danwel www.telmeel.nl (Nederland).

Commentaar op Zoogdier?
Meld je dan aan voor het lezerspaneel!
mail naar: redactie.zoogdier@zoogdierverseniging.nl

maliter in diepere gedeeltes van de Atlantische Oceaan en is voor SOS Dolfijn alle reden om uit te rukken. Het dier, waarschijnlijk een gewone spitsnuitdolfijn (*Mesoplodon bidens*), is kort na stranding doodgegaan. Het kadaver kon naar Utrecht overgebracht worden waar het bij Faculteit Diergeneeskunde uitgebreid onderzocht is. Het bleek een vrouwtje te zijn, met verwondingen op de buik, die ze vermoedelijk tijdens de stranding heeft opgelopen. Daarnaast waren er ook verse tandafdrukken op het lijf te zien. De afstand tussen de tanden kwam overeen met het gebit van een tuimelaar dolfijn (*Tursiops truncatus*). Tuimelaar dolfijnen staan erom bekend in het wild andere dolfijnen maar ook (jonge) walvissen aan te vallen. De maag van het dier was leeg en naast

Spitsnuitdolfijn bij onderzoek aan Fac. Diergeneeskunde. Foto Bas Niemand, UU

Spiering vormt een makkelijke prooi voor de bruinvissen foeragerend bij de Afsluitdijk. Foto J. de Leeuw

Dieetonderzoek bruinvissen

Eten wat de pot schaft

Hoe onderzoek je wat een bruinvis eet? Biologen en pathologen werken samen om visresten die achterblijven in de magen van bruinvissen die dood op de kust aanspoelen te “vertalen” naar dieet. Bruinvissen die in de Waddenzee langs de Afsluitdijk aanspoelen blijken veel vissen gegeten te hebben die afkomstig zijn uit het IJsselmeer. Hoe kan dit?

Amy Mairo, Anita van Nierop, Jenny Cremer, Lonneke L. IJsseldijk en Mardik F. Leopold

Van bruinvissen in Nederland weten we dat ze een groot aantal verschillende soorten vis eten, maar enkele soorten zijn favoriet. Jonge bruinvissen eten vooral veel grondeltjes, visjes van ongeveer 1 gram zwaar. Als bruinvissen groter worden volstaat een dieet van grondels niet meer en gaan ze steeds meer grotere (vooral wijting) en vettere (haring, sprot, zandspiering) vissen eten. Uiteraard bepaalt het aanbod mede wat een bruinvis eet. Als er een ruim aanbod is van een bepaalde vissoort, kunnen bruinvissen daar van profiteren. Zo eten bruinvissen in

de Westerschelde opvallend veel spiering; een “diadrome” vis die heen en weer de rivier op- en afzwemt¹.

Dieetonderzoek Bruinvissen die aanspoelen op de Nederlandse kust worden onderzocht op doodsoorzaak en maaginhoud. In de maag blijven van de gegeten vissen nog enige tijd de zogenaamde otolieten (“gehoorsteentjes”) achter. Deze otolieten zijn op soort te determineren en hun grootte is een goede indicatie voor de maat van de gegeten vis. Sommige magen zijn zo goed als leeg en

in andere magen vinden we soms wel duizenden otolieten. Meestal zijn dit dan grondel-otolieten: van deze kleine visjes moet een bruinvis er een paar duizend per etmaal eten om in zijn energiebehoefte te voorzien.

Afsluitdijk De onderzochte bruinvissen komen uit heel Nederland. De meeste komen van de Noordzeestranden maar we zien ook dieren uit de Zeeuwse stromen en uit de Waddenzee. In één zo’n Waddenzee-bruinvis werden honderden spiering otolieten aangetroffen. Dat was opvallend, want

hoewel spiering wel voorkomt in de Waddenzee, is deze vissoort vooral heel talrijk in het IJsselmeer. De bewuste bruinvis was gestrand bij Kornwerderzand, langs de Afsluitdijk. Wellicht had deze bruinvis deze spiering gegeten, nadat deze vissen via de sluizen in de Afsluitdijk met het spuiwater naar buiten gespoeld waren. Uitgespuide vis komt van zoetwater opeens in de zoute Waddenzee, na een woeste reis door de spuisluis en zal dus even van slag zijn: een makkelijke prooi! Het is zeer onwaarschijnlijk dat de bruinvis van Kornwerderzand eerst zelf het IJsselmeer was binnen gezwommen om daar spiering te gaan eten en vervolgens weer met zijn buik vol naar buiten te komen. In tegenstelling tot zeehonden, die met enige regelmaat in het IJsselmeer opduiken, is er op het IJsselmeer na 1933 nooit meer een levende bruinvis gezien². Na de afsluiting van de Zuiderzee stierven de ingesloten bruinvissen allemaal binnen een jaar. Sindsdien zijn er nog wel twee dieren dood aangespoeld gevonden: een op 26 oktober 1951 bij Medemblik (www.walvisstrandingen.nl) en een op 13 oktober

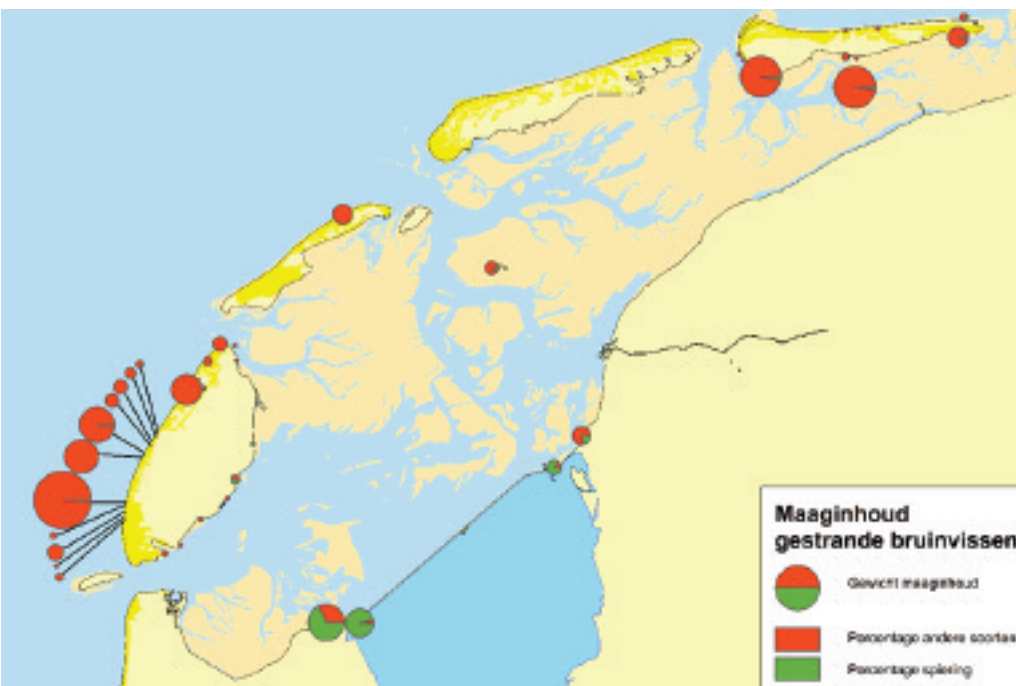
2009 op de kust van de Wieringermeer (www.waarneming.nl). Met slechts twee doodvondsten in ruim 80 jaar, mogen we concluderen dat bruinvissen er geen gewoonte van maken om door de sluizen naar binnen te zwemmen.

De hypothese dat IJsselmeer-spieling, die wordt uitgespuid kan dienen als voedsel voor bruinvissen in de Waddenzee is nader onder de loep genomen. Vlak bij de spuisluisen moet de concentratie spiering in de Waddenzee relatief hoog zijn. Bruinvissen die hier foerageren (én vervolgens dood gaan én hier ook aanspoelen) zouden dan relatief veel spieringresten in de maag kunnen hebben. Was die ene bruinvis met spiering in de maag een toevaligheid, of komt zo iets vaker voor? In de database bleken nog drie andere bruinvissen aanwezig die waren aangespoeld langs de Afsluitdijk. Alle vier deze dieren bleken juveniele bruinvissen te zijn, gevonden in de maanden maart en april (2006-2013).

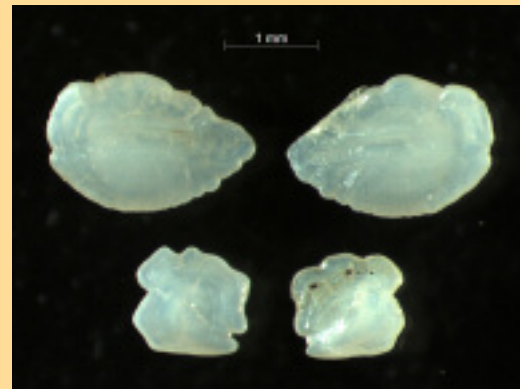
Allemaal aan de spiering Om na te gaan of het eten van spiering (sterk) gebonden is aan foerageren bij de Afsluitdijk, hebben we het dieet van deze vier bruinvissen vergeleken met dat van bruinvissen met dezelfde kenmerken (juveniel, gestrand in maart/april, tussen 2006 en 2013) elders in de Waddenzee (12 dieren) en vlak daarbuiten, op de Noordzeekust van de Waddeneilanden (23 dieren). Alle vier de

Een bruinvis die dood aanspoelde ligt klaar voor onderzoek. Foto Kees Camphuysen²

Figuur 1 Locaties waar bruinvissen strandden die zijn gebruikt voor dit onderzoek. De grootte van de stippen geeft de hoeveelheid prooi (in grammen) weer die zich in de maag bevond (reconstructie op basis van de in de maag aangetroffen otolieten). De totale gereconstrueerde hoeveelheid prooi varieerde tussen 0.12 en 3253 gram per maag. Het aandeel spiering hier in wordt aangegeven door de hoeveelheid "groen" in iedere stip.

Otolieten van spiering (boven) en grondel (onder). Foto Amy Mairo

Spieling

Spieling is een vissoort, die vooral voorkomt in estuaria en riviermondingen. Sinds het IJsselmeer van de Waddenzee is afgesloten, leeft hier een zoetwaterpopulatie. Vissen kunnen richting Waddenzee ontsnappen via de spuisluisen in de Afsluitdijk (al dan niet vrijwillig), maar vormen dan wel een makkelijke prooi voor visetende bruinvissen en vogels. Wellicht wordt dit in de toekomst beter (voor de spiering), als er in de Afsluitdijk een "vismigratierivier" wordt aangelegd. Deze voorziening moet het voor diadrome vissen mogelijk maken om op meer natuurlijke wijze heen en weer te trekken tussen Waddenzee en IJsselmeer³.

Afsluitdijk-bruinvissen hadden spiering otolieten in de maag en uitgedrukt in zowel aantallen prooien als in prooimassa was spiering ook de belangrijkste prooi. In de rest van de Waddenzee was spiering duidelijk minder talrijk als prooi-soort en langs de Noordzeekust van de Waddeneilanden was spiering nóg minder belangrijk. Ten noordwesten van de Afsluitdijk, op de oostkust van Texel, werden in gestrande bruinvissen ook regelmatig resten van spiering gevonden, maar altijd in zeer kleine hoeveelheden, in magen die sowieso nog maar heel weinig prooieresten bevatten (Figuur 1). In Waddenen Noordzee waren, zoals gebruikelijk bij jonge bruinvissen, grondels de belangrijkste prooien (Tabel 1, zie ZoogdierDigitaal). Uit de cijfers komt duidelijk naar voren: hoe verder van de Afsluitdijk, hoe minder spiering er wordt gegeten. Ook laat het dieetonderzoek zien dat de bruinvissen die langs de Afsluitdijk aanspoelden, hier ter plaatse hun laatste maaltje vis hadden gegeten.

De auteurs zijn werkzaam bij Wageningen Marine Research (WMR) in Den Helder en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht.

Naam Erik Van der Straeten
Woonplaats Geluwe (provincie West-Vlaanderen)
Leeftijd 75 jaar
Beroep Emeritus professor aan de Universiteit Antwerpen, Departement Biologie
Actief in Lid van het Wetenschappelijk Comité van CITES, lid van de Dierentuincommissie, lid van de Small Mammal Species Group van IUCN (International Union for Conservation of Nature). Voormalig lid van de Belgische Raad voor Dierenwelzijn en het Deontologisch comité voor proefdieren.

Mijn tijdsbesteding De helft van het jaar verblijf ik bij mijn zoon in Zuid-Afrika, de andere helft in België. Ik probeer zoveel boeken te lezen als ik kan, en daarnaast is er natuurlijk het werk voor de comités waar ik deel van uitmaak.

In deze rubriek wordt telkens een vrijwilliger uit de vereniging voor het voetlicht gebracht. Waar houdt hij/zij zich mee bezig? Waar komt de passie vandaan? Vanwege het 65-jarig bestaan van de Zoogdiervereniging zullen we dit jaar onze lezers voorstellen aan vier generaties vrijwilligers. In deze aflevering Erik Van der Straeten, die ouder is dan de Zoogdiervereniging zelf en de publieke interesse voor zoogdieren doorheen de jaren heeft zien toenemen.

Onder redactie van Niels Desmet

Geschiedenis

Wanneer is je interesse ontstaan?

Dat was later dan dat nu voor de meesten het geval is. Ik ben geboren tijdens de Tweede Wereldoorlog, en na de oorlog was er niets. Er was geen verenigingsleven, helemaal niets. Toen ik een jaar of tien was, zijn we naar Ninove verhuisd, en daar ben ik in contact gekomen met de scouts (*Scouts en Gidsen Vlaanderen, nvdr.*), dat was het enige wat je dan had. Ik had tijdens mijn middelbare studies steeds biologieleeraars die nogal actief waren: die gingen al eens met de leerlingen op uitstap. Toen is mijn interesse voor biologie ontstaan. Ik ben dan ook biologie gaan studeren aan de Universiteit van Gent, en na wat getwijfel heb ik dierkunde boven plantkunde gekozen. Ik heb nog les gekregen van de legendarische Lucien De Coninck, en professor Walter Verheyen heeft me geënthousiasmeerd voor zoogdieren. Daar ben ik dan begonnen, en ik heb het nooit meer losgelaten. Nu begint dat allemaal veel vroeger, je hebt de natuurverenigingen ook voor het uitkiezen.

Wat is jouw band met de Zoogdiervereniging?

Ik was bestuurslid van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ, nu de Nederlandse Zoogdiervereniging, nvdr.) van 1976 tot 1984 en nogmaals van 1995 tot 1999. Tussen 1981 en 1984 was ik ondervoorzitter. In het begin wilden ze daar nogal een elitaire vereniging van maken. Er waren er die het idee opperden dat je zou moeten worden voorgesteld door twee leden om zelf lid te kunnen worden, en dat je een titel moest hebben in de biologie. Het was een Belgisch-Nederlandse vereniging, maar alle Belgen

die erin zaten waren Franstalig, en dat ging niet zo goed met de Nederlanders, want die begrepen dat Frans niet zo goed. Later is dat dan verbeterd: toenmalig secretaris Hendrik Van den bergh heeft dat wat België betreft wat op gang getrokken. Nog later is het dan weer een zuiver Nederlandse vereniging geworden. Ik heb ook het ontstaan van het tijdschrift Zoogdier meegemaakt. Ik zat op dat ogenblik in het bestuur van de VZZ. Na enig overleg hebben we beslist om een eigen tijdschrift uit te geven, en dat was dan Zoogdier (dat was in 1990, nvdr.).

Je draait toch al even mee. Welke dingen heb je in 'jouw' tijd zien veranderen in zoogdierland?

In mijn jonge jaren was er eigenlijk helemaal niets van natuurverenigingen. De VZZ is in 1952 gesticht. Dat is tien jaar nadat ik geboren ben! De eerste zoogdierengids van Elsevier is in 1955 verschenen. Het is ook vooral in Nederland begonnen. Daar had je

Erik tijdens het veldwerk in Togo.

Erik kende een lange carrière aan de Universiteit Antwerpen en deed meerdere expedities in Afrika.

wel wat onderzoekers met een interesse voor zoogdieren. Maar in België, daar had je wat franstaligen, ja, maar veel meer dan dat was er niet. Er is een stroomversnelling gekomen met het ontstaan van het INBO (*Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, nvdr.*). Daar zijn direct veel zoogdiermensen bijgekomen, en sindsdien gebeurt er heel veel op het vlak van zoogdieren. Ik heb het

allemaal zien opstarten: de Vlaamse Zoogdierenwerkgroep, de Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie (*voorloper van de huidige Jeugdbond voor Natuur en Milieu of JNM, nvdr.*), Natuurpunt.

Ook de onderzoeksmethodes zijn uiteraard veranderd. Vroeger lag de nadruk op verzamelen. Dat was zeker het geval wanneer ik voor mijn onderzoek aan de Universiteit van Antwerpen naar Afrika trok, maar ook in België was het eerder de gewoonte om dieren te doden en ze op te nemen in collecties om ze dan later te bestuderen. Ik heb mijn laatste dier gevangen in 1985. Ik zag ooit de enorme collectie in het Smithsonian in Washington (*National Museum of Natural History, nvdr.*). Daar heb je duizenden exemplaren die nooit iemand heeft bekeken. Dan heb ik beslist om niet meer te verzamelen en eerst maar eens te kijken wat er in de kasten zit en daarmee verder te werken. Er wordt tegenwoordig ook veel meer de nadruk gelegd op ecologische gegevens, en minder op zaken als systematiek en verspreiding, ook al is het zelfs voor België nu nog niet altijd honderd procent zeker dat we goede verspreidingskaarten hebben van alle diersoorten. Ecologische studies zijn zeker nodig, maar we mogen de basis niet uit het oog verliezen.

Toekomst

Wat wil je jongeren meegeven?

Gewoonweg je interesses uitwerken en de dingen doen die je graag doet, of het nu systematiek is of ecologie of gelijk wat. Maar als je het doet, doe het dan zo goed mogelijk. Het moet waardevol zijn en zoveel mogelijk mensen moeten er iets aan hebben. Alles wat je doet, doe het goed, doe het grondig, en doe het graag.

Wat zijn de toekomstplannen?

Ik heb altijd gezegd: "Als ik gepensioneerd ben, dat is het eerste wat ik ga doen: de determinatiesleutel die ik opstelde om schedels in braakballen te determineren verbeteren. Ik ga zoveel mogelijk schedels bekijken van kleine zoogdieren van Wallonië en Vlaanderen, ik ga zoveel mogelijk meten, analyses doen, zien waar de verschillen zitten." Ik wou daar iets groots van maken, maar door de helft van het jaar in Zuid-Afrika te wonen, heb ik weinig tijd om daar aan door te werken. Ik ben 75, dus wat zijn de toekomstplannen? Verder doen waar ik mee bezig ben: CITES en IUCN en de Dierentuincommissie zo goed mogelijk doen. En lezen. Ik heb er vroeger te weinig tijd voor gehad, en nu probeer ik die achterstand in te halen.

In de provincies Noord-Holland en Noord-Brabant zijn de wezel, bunzing (foto) en hermelijn wettelijk gezien nu beter beschermd. Foto Rudmer Zwerver

Eerste ervaringen onder nieuw beschermingsregime

Wet Natuurbescherming in de praktijk

Sinds 1 januari 2017 vervangt de Wet natuurbescherming (hierna: natuurwet) de oude Flora- en faunawet, Natuurbeschermingswet en de Boswet. Dit brengt allerlei veranderingen met zich mee, inclusief de bescherming van zoogdieren. Nu, ruim een half jaar nadat de wet in werking is getreden, kan de eerste balans worden opgemaakt: Hoe wordt omgegaan met zoogdieren binnen de natuurwet?

Sander Hunink

In de natuurwet zijn zoogdieren op verschillende manieren beschermd. Enerzijds zijn Natura 2000-gebieden aangewezen vanwege het voorkomen van Europees beschermde zoogdieren. Anderzijds is er de bescherming van de *dieren zelf*. Dit laatste is weer onder te verdelen in een zogenaamde *actieve* en een *passieve* soortbescherming. Soorten die vallen onder de Habitatrichtlijn, zoals vleermuizen en de otter, genieten een zwaardere bescherming dan de zogenaamde 'overige soorten'. Enkele soorten, zoals de mol en de huismuis, zijn nu niet meer beschermd.

Bescherming van belangrijke gebieden Al voor de inwerkingtreding van de natuurwet zijn belangrijke gebieden aan-

gewezen voor Europees beschermde zoogdiersoorten, zoals voor de meervleermuis. Dit is niet veranderd onder de natuurwet. Wel is het nu mogelijk in die gebieden maatregelen uit te voeren voor het halen van de doelen van een Natura 2000-gebied zonder vergunning of ontheffing¹. Het idee hierachter is om procedures te versoepelen, zodat Nederland sneller de Europese doelen kan halen. Die snelheid is ook nodig, want Nederland ligt nog lang niet op koers. Het is dus niet nodig die maatregelen voor te leggen aan het bevoegd gezag (meestal het provinciebestuur). Het risico is dat door de grote druk op het halen van Natura 2000-doelen er onvoldoende rekening wordt gehouden met effecten op beschermde soorten.

Actieve en passieve soortbescherming Het bevoegd gezag heeft een verplichting om *actief* te zorgen voor de bescherming van de biodiversiteit en behoud en ontwikkeling van onder meer bedreigde soorten². Naast soorten uit de Vogel- en Habitatrichtlijn gaat dit om bedreigde soorten volgens de Nederlandse Rode Lijst. Hiervoor moet een soortenbeleid worden opgesteld, bijvoorbeeld in de vorm van soortbeschermingsplannen. Actief soortenbeleid is een inspanningsverplichting, waarbij het van de 'politieke kleur' van het bestuur afhangt hoe ambitieus het soortenbeleid zal zijn. De zogenaamde *passieve soortbescherming* bestaat uit een lijst met beschermde soorten en bijbehorende verboden, waaronder

bijvoorbeeld het opzettelijk vernielen van een dassenburcht. Iedereen die werkzaamheden wil uitvoeren moet zich hieraan houden. Is dit niet te vermijden, dan is een ontheffing nodig van de natuurwet. Het bevoegd gezag ziet ook toe op de naleving hiervan. Bij werkzaamheden in het kader van beheer, onderhoud en 'ruimtelijke ingrepen' geldt voor sommige soorten, zoals bosmuis en huisspitsmuis, een vrijstelling. Wel geldt de algemene zorgplicht. De twaalf provincies en het Ministerie van EZ (zie tabel 1) hebben ieder een lijst opgesteld met zulke vrijgestelde soorten. Zoals al aangegeven in Zoogdier 28 (2) hebben Noord-Brabant en Noord-Holland gekozen voor een strengere bescherming van kleine marterachtigen³. Opvallend is het besluit van de Provincie Limburg om eekhoorn en steenmarter in bepaalde perioden vrij te stellen. Hoe de verschillen per provincie zullen uitpakken voor de betreffende soorten is afwachten.

Gedragscodes Vrijstelling van de natuurwet kan ook gelden als je volgens een ministerieel goedgekeurde gedragscode werkt. Dit was ook al mogelijk onder de Flora- en faunawet. Nieuw is dat het nu mogelijk is om een gedragscode op te stellen die vrijstelling geeft voor Europees beschermde soorten⁴. Het is de vraag of dit juridisch klopt, aangezien in de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn geen vrijstellingsmogelijkheden zijn opgenomen. Ook ecologisch gezien is het de vraag of dit wenselijk is. Een initiatiefnemer hoeft zijn plannen dan namelijk niet voor te leggen aan het bevoegd gezag, waardoor het risico bestaat dat onvoldoende rekening wordt gehouden met streng beschermde en vaak kwetsbare zoogdieren. Een voorbeeld is de Gedragscode Natuurinclusief Renoveren voor Nul op de Meter in het kader van het project Stroomversnelling. Na goedkeuring door de Minister geeft deze gedragscode een vrijstelling voor het verwijderen van verblijfplaatsen van vleurmuizen en steenmarter. Een voorwaarde is dat er maatregelen worden genomen die zorgen voor vervangende verblijfplaatsen. In de VLEN-nieuwsbrief begin dit jaar, als ook in het openingsartikel van deze Zoogdier, is Piet Bergers al ingegaan op het project Stroomversnelling⁵. Zoals Piet in het artikel terecht aangeeft, biedt zo'n gedragscode kansen, maar zeker ook risico's, vooral wanneer grote projecten worden uitgevoerd zoals renovaties van complete wijken. Hoewel de gedragscode uitgaat van standaard overcompensatie, zit het gevaar in de uitvoering van het onderzoek naar beschermde soorten (omgeving-

scheck: quickscan) en standaard mitigatie- of compensatiemaatregelen voor zoogdieren. De ene soort is de andere niet. Voornamelijk voor de zeldzamere soorten is een standaard in een gedragscode gevaarlijk, omdat juist belangrijke kennis ontbreekt over eisen die de soorten stellen aan verblijfplaatsen. De zeldzame soorten hebben kritische eisen en zijn over het algemeen minder flexibel dan algemene soorten. Ook andere gedragscodes zijn vooral gericht op algemene soorten en geven onvoldoende aandacht aan zeldzame soorten. De Minister heeft inmiddels een ontwerpgoedkeuringsbesluit van de gedragscode Natuurinclusief Renoveren openbaar gemaakt. De Zoogdierverseniging heeft, tezamen met het Netwerk Groene Bureaus, een zienswijze over deze gedragscode ingediend. Hopelijk kan de Zoogdierverseniging in de komende tijd invloed blijven uitoefenen op deze gedragscode en de goedkeuring door de Minister.

Verboden Als voor een ingreep geen vrijstelling geldt en hierbij mogelijk de wet wordt overtreden is er voorlopig nog gewoon een ontheffing nodig. De verboden in de natuurwet zijn net iets anders dan in de oude Flora- en faunawet en zijn nu vrijwel hetzelfde als in de Europese Richtlijnen. Er is nu geen specifiek verbod meer op het verstoren van verblijfplaatsen, maar wel op het beschadigen of vernielen ervan. Of bij een ingreep de wet wordt overtreden, hangt echter ook af van het verlies van de *functie* als verblijfplaats. Met andere woorden: een verblijfplaats of leefgebied zodanig verstoren dat een soort de verblijfplaats verlaat, is nog steeds verboden. Verwarring hierover heeft er onder meer voor gezorgd dat dassenburchten op meerdere locaties in Nederland bewust verstoord werden. Dit is een erg vervelende ontwikkeling. Ook komt beschermde natuur regelmatig negatief in de media en wordt het beschermde soorten aangerekend dat zij economische ontwikkelingen in de

De mol was onder de Flora- en faunawet nog wel beschermd, maar onder de Wet natuurbescherming niet meer. Foto Rudmer Zwerver

In Limburg geldt nu in de perioden maart-april en juli-november voor de eekhoorn bij veel ingrepen een vrijstelling. In de andere provincies is een ontheffing nog verplicht als er werkzaamheden plaatsvinden waarbij eekhoorns gedood kunnen worden. Foto Rudmer Zwerver

Nederlandse Naam	Wetenschappelijke Naam	Drenthe	Flevoland	Friesland	Gelderland	Groningen	Limburg	Noord-Brabant	Noord-Holland	Ovense	Utrecht	Zuid	Zuid-Holland	Midden-EE (Wet 11 maart 2011)
Aardmuis	<i>Microtus agrestis</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Bosmuis*	<i>Apodemus sylvaticus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Bunzing	<i>Mustela putorius</i>	x	x	x	x	x				x		x	x	x
Dwergmuis	<i>Microtus minutus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Dwergspitsmuis	<i>Sorex minutus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Egal	<i>Enterococcus europaeus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Eekhoorn	<i>Sciurus vulgaris</i>						x1							
Gewone bosspitsmuis	<i>Sorex araneus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Haas	<i>Lepus europaeus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Hermelijn	<i>Mustela erminea</i>	x	x	x	x	x				x		x	x	x
Huisspitsmuis*	<i>Crocodylus russula</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Konijn	<i>Oryctolagus cuniculus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Molmuis	<i>Arvicola schermani</i>						x							
Ondergrondse woelmuis	<i>Microtus subterraneus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Roe	<i>Capreolus capreolus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Rosse woelmuis	<i>Myopus glanosus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Steenmarter	<i>Martes foina</i>			x			x2							
Tweekeurige bosspitsmuis	<i>Sorex coronatus</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Veldmuis*	<i>Microtus arvalis</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Vos	<i>Vulpes vulpes</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
Wiesel	<i>Mustela nivalis</i>	x	x	x	x	x				x		x	x	x
Wild zwijn	<i>Sus scrofa</i>							x						
Woelrat	<i>Arvicola terrestris</i>	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x

* voor deze soorten daartoe algemene vrijstelling in/op gebouwen en bij behorende erven Wnb 3.10.3e lid

x1 = vrijstelling geldt in de periode maart, april en juli tot en met november

x2 = vrijstelling geldt in de periode 15 augustus tot en met februari

Tabel 1 Overzicht algemene vrijstellingen zoogdieren per bevoegd gezag, op basis van door Provinciale Staten vastgestelde verordeningen d.d. 1 november 2017 en de AMvB Regeling Natuurbescherming art. 3.31.

weg staan. Door negatieve beeldvorming over natuurwetgeving wordt de effectiviteit ervan ondermijnd. Aan de andere kant wordt er mijns inziens te weinig voorlichting gegeven om misvattingen recht te zetten, waardoor deze blijven bestaan. Daarmee wordt afbreuk gedaan aan het draagvlak voor natuurbescherming.

Staat van instandhouding Nog een aspect dat in de natuurwet is overgenomen uit de Europese richtlijnen is de staat van instandhouding van een soort. In gewoon Nederlands is dit 'hoe het met een soort gaat'.

Naast de invloed die ingrepen kunnen hebben op dieren en hun leefomgeving, vraagt de natuurwet ook aandacht voor de invloed op die staat van instandhouding: deze mag niet ongunstig worden beïnvloed. Dit is dan ook de reden geweest dat provincie Noord-Holland en Noord-Brabant de kleine marterachtigen niet meer algemeen hebben vrijgesteld. Bij zeldzame soorten kan een negatieve invloed veel eerder een bedreiging zijn dan bij algemene soorten. Het is dus vaak niet voldoende om alleen te kijken naar een negatieve invloed op dieren binnen een plangebied. Een aandachtspunt is tevens dat

ook de optelsom van effecten van verschillende ingrepen in de omgeving moet worden meegewogen.

Rol Zoogdierverseniging De nieuwe natuurwet is opgesteld in tijden van economische crisis. Ondanks dat de wet een 'natuurwet' heet, kunnen de versoepeling van procedures en allerlei vrijstellingen zorgen voor een verminderde bescherming van zoogdieren en achteruitgang van juist de zeldzame soorten. Het bevoegd gezag heeft daardoor minder invloed op ruimtelijke ingrepen. De ecologen die betrokken zijn bij projecten, de oplettende burger, vrijwilligers en onder andere de Zoogdierverseniging zijn nu, meer dan eerst, de oren en ogen in het veld om overtredingen te voorkomen. De Zoogdierverseniging heeft hier naar mijn mening een belangrijke rol om zich te allen tijde (positief) kritisch te durven opstellen. Niet om ontwikkelingen tegen te houden of te frustreren, maar omwille van de bescherming van onze zeldzame soorten waarvoor we een belangrijke taak hebben om deze in Nederland te behouden.

Sander Hunink is ecooloog bij Adviesbureau Ecologica en heeft zich reeds meer dan 10 jaar gespecialiseerd in de natuurwet- en regelgeving.

In de veronderstelling dat onder de natuurwet het verstoren van dassenburchten niet langer verboden was, zijn op verschillende plaatsen in Nederland al dan niet met opzet burchten verstoord. Foto Dassenwerkgroep Brabant

Damherten in Amsterdamse Waterleidingsduinen. Foto Yvonne Steenberg

Populatiebeheer

Minder sturing op aantallen damherten

Damherten komen voor in de duingebieden, de Veluwe en Flevoland¹. Overal, met uitzondering van de Haringvleter, bepaalt de mens waar en hoeveel damherten voor mogen komen. Dit geldt voor bijna alle hoefdierpopulaties, van ree tot edelhert. Jammer, vindt de Dierenbescherming. Zij heeft lange tijd gehoopt dat in twee gebieden waar tot voor kort mensen de aantallen niet bepaalden, nl. de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) en de Deelen, dit ook zo zou blijven. Wij dachten zelfs dat de tijd rijp zou zijn om op meerdere plekken in Nederland het oogstmodelprincipe los te laten, en meer ruimte te krijgen voor een natuurlijker verloop van en minder sturing op aantallen hoefdieren in een gebied. Inmiddels blijkt dit niet zo te zijn. Druk uit de omliggende omgeving en angst om bepaalde natuurwaarden te verliezen leiden er toe dat damhertpopulatiereductie om streefaantallen te halen ook in de AWD en de Deelen weer een feit is.

Femmie Smit

Voor het berekenen van het maximum aantal dieren dat in een gebied voor mag komen, gebruiken grondeigenaren, verenigd in provinciale faunabeheereenheden, modellen waarin bijvoorbeeld dekking en habitattypen zijn meegenomen als voorspellende factoren. Zij berekenen de dichtheid waarbij die-

ren een optimaal gewicht en groot gewicht hebben^{2,3}. De aantallen uit deze modellen liggen ver onder de aantallen die in een gebied kunnen leven. Dit geldt voor alle voorspellingen, of het nu over damherten, reeën of edelherten gaat. Om een voorbeeld te geven: voorspelde het AWD-model dat er

zo'n 530-592 damherten konden lopen², in de praktijk telde men bijna 4000 dieren in 2016⁴. In geval majestueuze dieren zoals het damhert zich op natuurlijkere wijze mogen ontwikkelen, dan komen de aantallen hoger uit. Dit hoger liggend niveau noemt men de ecologisch draagkracht³. Dit kan resulteren

in intensieve begrazing met daarbij horende habitatveranderingen. Daarnaast neemt de kans op overlast buiten natuurgebieden toe.

Damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen

In het Noord- en Zuid-Hollandse duingebied spraken grondeigenaren voor de periode 2011-2015 maatregelen af ter voorkoming van damhertenschade aan gewassen en verkeersveiligheid⁵. Dit leidde ertoe dat de gemeente Amsterdam, eigenaar van de AWD, een hekwerk aan de noord- en oostzijde verder afmaakte. Overige maatregelen waren afschot in de randzones en buiten het leefgebied en het plaatsen van ecoducten. Deze maatregelen blijken zeer effectief, want sindsdien is er nauwelijks overlast rondom de AWD⁵. Gezien de effectiviteit van de maatregelen zou je verwachten dat het reguleren op aantal in het leefgebied in de AWD niet aan de orde zou zijn. Echter, de beheerders van de AWD merkten dat bepaalde bloemrijke vegetatie en de daarbij in het oog springende soorten zoals vlinders en het ree, in aantallen terugliepen⁴. Dit is nu het hoofdargument om de populatie te reduceren⁶.

Lagere natuurwaarden in de AW-duinen?

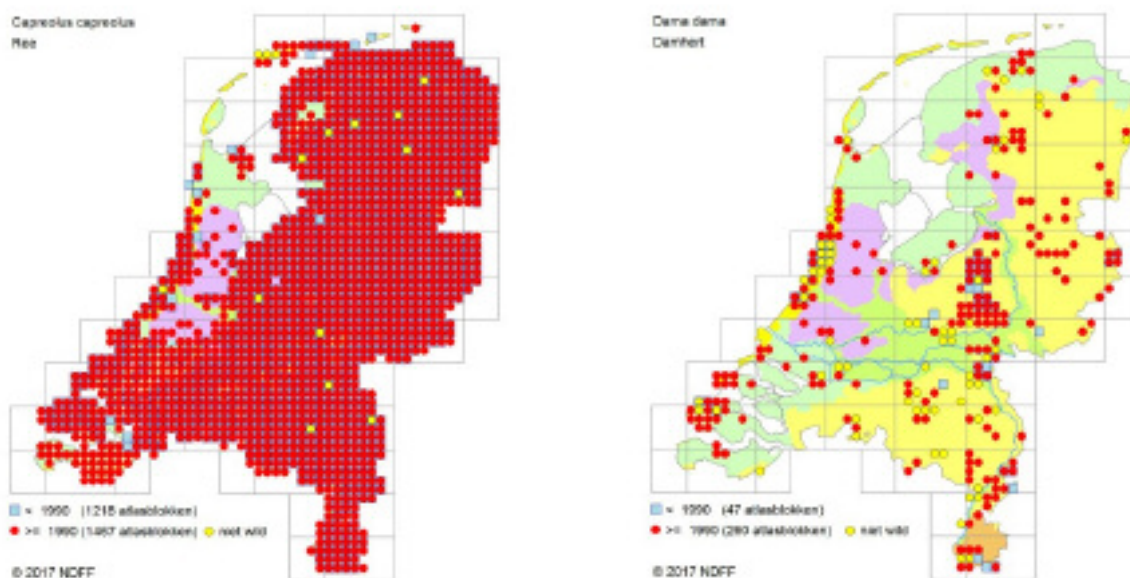
De uitgevoerde onderzoeken die aan moeten tonen dat damherten het gebied te veel begrazen zijn gericht op een beperkt aantal soorten en zijn kwalitatief gezien niet erg sterk^{7,8,9}. Dat er sprake is van een verandering van plant- en diersamenstelling door intensieve begrazing is duidelijk. Dat dit slecht is voor de natuurwaarden is allerminst duidelijk. De hoge be-

grazingsdruk zou de biodiversiteit en N2000-doelstellingen aantasten. Maar is dit werkelijk een issue?

Om drie redenen is het niet altijd zo dat intensieve begrazing negatieve natuurevolgen heeft. Allereerst is de open duinstructuur en de planten- en diersamenstelling ontstaan door intensief landgebruik in het verleden¹⁰. Vee begrazing en boskap was normaal. Dit vindt nu veel minder plaats. De begrazingsdruk is jarenlang te laag geweest om het duingebied open te houden. Ten tweede is het konijn door ziektes sterk uitgedund¹¹. Deze grazer heeft uiteraard een ander eetpatroon dan damherten en is niet in staat om grote houtachtige gewassen te decimeren, maar kan wel zaailingen van bomen en struiken afknagen. En dus in hoge dichtheden het duin, net als damherten, goed openhouden¹². Zet daar ten derde tegenover dat door menselijke activiteiten hoge stikstofdepositie heeft plaatsgevonden, waardoor vegetatie extra hard groeit, zal het duidelijk zijn dat hoge dichtheden damherten niet snel negatief uitvallen voor de natuur. Dat stikstofdepositie een groot probleem is, net als het wegvallen van konijnenbegrazing, in het behalen van natuurdoelstellingen, komt ook duidelijk terug in het ontwerp Natura2000 beheerplan¹³.

De meest voor de hand liggende manier om te bepalen of een Natura 2000 gebied goed functioneert is door te onderzoeken of men de natuurdoelstellingen behaalt. Voor deze gebieden zijn natuuropgaven geformuleerd en is voor het behalen van de doelen een beheerplan opgesteld. Hierin staan habitattypen en soorten die men wil behouden en de

te nemen maatregelen. De tot op heden uitgevoerde onderzoeken hebben slechts heel globaal bekeken hoe de N2000 habitattypen en soorten zich ontwikkelen onder hoge dichtheden damherten⁸. Daar waar dit wel gedaan is, blijkt dat lang niet alle soorten lijden onder intensieve begrazing. Hiervan geven wij enkele voorbeelden uit het huidige aanbod aan rapporten. Typische soorten voor het N2000 habitatype Grijs duin zijn de hei-, duinparelmoer- en kleine duinparelmoervlinder¹⁴. Deze soorten lijkt niet te lijden onder de intensieve begrazing¹⁵. Het duingebied is nooit aangewezen als natuurgebied waar een hoge biodiversiteit (dus veel soorten op een plek) moet voorkomen. Het is van nature een nutriëntenarm gebied, waar relatief weinig soorten voor kunnen komen. Streven naar een hoge biodiversiteit of bepalen dat het gebied wel of niet goed ontwikkelt op basis van de hoogte van de biodiversiteit is derhalve voor het duingebied niet zinvol⁸. Dat algemeen voorkomende soorten, zoals het oranjetipje (vlindersoort) en het ree, hier door de intensieve begrazing van het damhert sterk in aantallen teruglopen, is niet zo verontrustend. Reeën zijn algemeen in Nederland, terwijl damherten een beperkte verspreiding hebben (Figuur 1). Het zou verontrustend zijn als de specifieke zeldzame soorten die juist profijt hebben van deze arme gronden zouden verdwijnen. Een voorbeeld daarvan is bijvoorbeeld de vlindersoort de Keizersmantel. Deze vlinder is uiterst zeldzaam in Nederland, maar komt juist in de AWD in grote aantallen voor¹⁶. Een ander voorbeeld is de aardbeivlinder. Ook deze soort is de laatste

Figuur 1 Verspreiding van het ree (links) en het damhert in Nederland (rechts). Bron: NDFF.

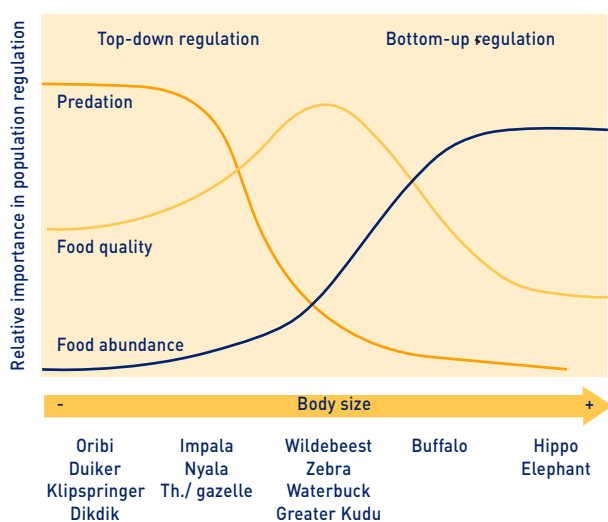

jaren niet in aantal afgenomen in de AWD¹⁵. Kortom de beschikbare onderzoeken rechtvaardigen wat de Dierenbescherming betreft niet het grootschalig reduceren van de populatie in de AWD. Het damhert lijkt in deze tijden in hoge dichtheden een heel goede toegevoegde natuurwaarde. Zij dragen bij aan het behalen van een groot natuurdoel, nl. het behouden van grijs, open, embryonaal duin.

Natuurlijke vijanden en alternatieve vormen van beheer

Eén van de argumenten die ook wordt aangevoerd om hoefdieren op aantal te beheren is het feit dat een grote predator ontbreekt. Echter, het blijkt dat voedselkwaliteit beter de populatieomvang voorspelt van middelgrote hoefdieren dan predatoren (zie figuur 2)¹⁷. Het gebrek aan predatoren is dan ook geen reden om middelgrote hoefdieren in natuur-

gebieden op aantal te beheren. Als beheerders het aandurven om met dit gegeven in het achterhoofd het beheer op aantal los te laten, zoals in de Oostvaardersplassen, is de consequentie dat de vegetatie zal veranderen door intensievere begrazing. Wetende dat beheerders dat in sommige stukken terrein liever niet zien, kan gebruik gemaakt worden van het gegeven dat hoefdieren plekken met predatoren vermijden¹⁸. Dit vermijdingsgedrag zou men kunnen simuleren door bepaalde gebieden tijdelijk uit te rasteren en te ontlasten van begrazing zoals voorgesteld in de AWD bosbeheervisie¹⁹. Of door de dieren angstig te maken voor plekken waar minder intensieve begrazing gewenst is, door hier verjagende akoestische of visuele middelen in te zetten^{20,21}. Ingrijpen in populaties hoefdieren in een groot natuurgebied kan zich dan vooral beperken tot het uit het lijden verlossen van dieren en hoeft zich niet te richten op het najagen van aantallen. Dit geeft maximaal de ruimte aan natuurlijke selectie en hiermee is het welzijn goed gewaarborgd²². Wat de Dierenbescherming betreft is dit een beter en natuurlijker beheer.

Figuur 2 Voedsel aanwezigheid bepaalt de populatieomvang van grote grazers, zoals olifanten (blauwe lijn). Voedselkwaliteit bepaalt de populatieomvang van middelgrote grazers, zoals het wildebeest (gele lijn). De populatieomvang van kleine grazers, zoals het oribi, wordt voornamelijk door roofdieren bepaald (oranje lijn). Damherten zitten qua gewicht tussen het wildebeest en impala in. Figuur met toestemming overgenomen uit: Hopcraft J.G.C., H. Olf & A.R.E. Sinclair, 2009. Herbivores, resources and risks: alternating regulation along primary environmental gradients in savannas.

Kijk daar! De boommarter

De enigmatische boommarter krijg je niet gemakkelijk te zien. Hij voelt zich thuis in boomkruinen, waar hij kan profiteren van een muur van bladeren om uit het zicht te blijven. Toch kun je met wat voorkennis en oefening een boommarter doelgericht vinden. Wanneer ga je nu het best op zoek?

David 'Billy' Herman

De winter maakt stilaan zijn intrede. De dagen worden korter, de nachten worden langer. Onze omgeving verandert drastisch. Zo verliest loofhout zijn bladeren, terwijl het meeste naaldhout (met uitzondering van Europese lork) weinig verandert. Is de winter een goed moment om zoogdieren te kijken? Het is een dubbeltje op zijn kant, maar voor sommige soorten is de winter ongetwijfeld een betere periode om op stap te gaan dan

de zomer. Neem nu de otter (*Lutra lutra*). Het topic dezer dagen in Vlaanderen/België. Wanneer we de statistieken op waarneming.nl, de Nederlandse tegenhanger van waarnemingen.be raadplegen, dan zijn de wintermaanden zonder enige twijfel de beste maanden om deze enigmatische marterachtige waar te nemen. De vorst en de sneeuw zitten daar voor veel tussen. Hartje winter vriest het habitat van de otter vaak dicht

Een boommarter is niet zo moeilijk te vinden als je zou denken. Foto David 'Billy' Herman

Zoogdieren observeren als basis voor natuurbescherming

Zoogdieren kunnen observeren in de vrije natuur. Het is voor veel natuurbeschermers de basis van hun liefde voor natuur en de basis van hun inzet voor de bescherming van die natuur. Maar in onze huidige maatschappij brengen we nog maar een fractie van onze tijd buiten door, waardoor weinigen nog weten hoe je de kans op het ontmoeten van zoogdieren vergroot. Zoogdieren observeren, hoe begin je eraan? In deze reeks geven we tips waar, wanneer en hoe je onze inheemse zoogdieren kunt observeren.

Tegelijkertijd is er in onze overbevolkte regio een enorme druk op de resterende natuur door onder meer habitatverlies, habitatdegradatie en een steeds groeiende recreatiedruk. Veel soorten hebben het moeilijk om te overleven. Het is daarom belangrijk om een goed evenwicht te vinden tussen genieten van natuur en het vermijden van verstoring. De maatstaf voor een geslaagde zoogdierenobservatie is dan ook dat de dieren je in het geheel niet hebben opgemerkt. Geef je waarnemingen door op telmee.nl, waarneming.nl of waarnemingen.be. Zo dragen je observaties bij aan de studie en bescherming van de soort.

Helaas worden boommarters nog te vaak als verkeersslachtoffer waargenomen. Foto Karen Vanbelle

waardoor de dieren meer aan land en dus bovenop het ijs moeten komen. Een goeie tip voor wie zijn kans wilt wagen.

Niet alleen dennen Met dit artikel zoomen we echter meer in op de boommarters (*Martes martes*). Voor veel mensen, net zoals de otter, een bijna onmogelijke soort

in onze contreien krijgen boommarters hun jongen in de loop van het (late) voorjaar: de maanden wanneer er het meeste voedsel beschikbaar is. Het is dan ook niet te verwonderen dat er tijdens deze periode veel activiteit is van boommarters! Moeders moeten namelijk hun jongen voeden en foerageren bijna continu – zelfs overdag. Dit in

Een cameraval is vaak een handig hulpmiddel om de boommarters vast te leggen. Foto Hendrik Moeremans

om doelbewust waar te nemen. Toch is de boommarters makkelijker te vinden dan je zou denken. Zelfs te garanderen. De tip zit hem in zijn naam. In het Engels heet de boommarters 'pine marten'. Vrij vertaald 'dennenmarters', en het klopt dat ze houden van dennen en sparren. Maar in onze contreien zijn ze niet enkel gebonden aan coniferen. Bij ons houden boommarters even goed van uitgestrekte loofbossen. En net daar zijn ze in sommige periodes van het jaar makkelijk waar te nemen.

Zomerpiek Zoals alle grote roofdieren

tegenstelling tot zijn broertje de steenmarters, die enkel 's nachts actief is. Vroeg op pad gaan in het bos (vanaf de schemering) leidt tot een verhoogde kans om de boommarters waar te nemen, zeker in streken met een hoge dichtheid zoals rond het meer van Belval in Frankrijk (gebied van Natuurpunt). Of met wat geluk hoor je het gegrom van een oudere in alle vroegte boven je tent of het gepiep van de jongen die zich aan hun eerste passen wagen in de natuur. Allemaal mogelijk. Wat je, helaas, ook veel ziet in deze tijd van het jaar, zijn verkeersslachtoffers. Dit

zijn dan voornamelijk jonge, onervaren dieren die nieuwe gebieden willen koloniseren of onoplettende foeragerende moeders, die meer afstand moeten afleggen om hun kroost te voeden.

Bovenstaande bevindingen worden onderstreept door de statistieken voor boommarters op waarnemingen.be: we zien duidelijk dat de soort in juni het vaakst wordt geregistreerd. Toch moeten we een stevige kanttekening maken bij de piekperiode voor het waarnemen van boommarters. En dat zit hem in de karakteristieken van de leefomgeving. Tijdens de late lente, de zomer, en de vroege herfst staat de natuur in volle bloei. 'In volle bloei' betekent veel groen: een muur van gebladerte en planten die onze mooie waarneming belemmert. Die muur belemmert niet alleen het zicht, hij zorgt er ook nog eens voor dat boommarters zich anders gedragen dan tijdens de winter. We moeten even afwijken om dit te begrijpen.

Boommarters in het vroege voorjaar

Heb je ooit al beheerwerken gedaan voor je lokale natuurvereniging of buiten bomen gekapt in de tuin, zoals het knotten van wilgen? Zo'n wilgentwijg in de winter tegen je gezicht krijgen, is hoegenaamd geen lachertje: een venijnig zweepje dat snel heen en weer zwiept wanneer je het in beweging brengt! Neem hetzelfde twijgje in de zomer met blaadjes aan. Het zweepje is een pak zachter geworden en veel trager van beweging. Voor een boommarters die foerageert hoog in de bomen, op zoek naar slapende vogels en kleine zoogdieren, is dit niet anders. De bladeren aan de takken zorgen ervoor dat ze zich veel beter kunnen verplaatsen en ze springen van boom tot boom. In de zomer verliezen ze hoog boven de grond minder snel hun evenwicht dan in de winter. In de winter zullen ze daarom de kruinen meer vermijden en meer op de grond komen in de uitgestrekte loofbossen. Wie nu op pad wil gaan met deze tips, kiest best het vroege voorjaar om twee redenen. De jacht is dan reeds achter de rug, waardoor bossen veel rustiger zijn, én het paarseizoen is aan de gang. Altijd een periode wanneer marters actiever op pad gaan op zoek naar een partner. Succes!

David 'Billy' Herman is bestuurslid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en als ervaren zoogdierenwatcher runt hij ook zijn eigen natuurreisbureau.

UITSLAG FOTO WEDSTRIJD

In het vorige nummer van Zoogdier verscheen een oproep om te stemmen op de foto's van de finalisten van de fotowedstrijd naar aanleiding van het 65-jarig bestaan van de Zoogdierverseniging. Heel wat lezers hebben daar gehoor aan gegeven.

Sander Bouwens

De stemmers konden kiezen uit telkens drie foto's per categorie. Deze foto's waren geselecteerd uit honderden inzendingen door een jury. Het laatste woord was echter aan de lezers van Zoogdier. Zij hebben uiteindelijk de volgende winnaars gekozen:

Categorie Portret: 'Jane Doe' door Marianne Jonkman (99 van de 160 stemmen)

Categorie Mens en Zoogdier: 'Vos misleidt fotograaf' door Foko Erhart (51 van de 108 stemmen)

Categorie Gedrag: 'Twee jonge boommarters in een eik' door Jelmer Reyntjes (30 van de 55 stemmen).

Categorie Dier en Omgeving: 'King' door Wendy Drent (45 van de 107 stemmen)

Categorie Bedreiging en Bescherming: '30 meter afstand bewaren alstublieft' door Conny Schotanus (63 van de 94 stemmen).

Categorie Jeugd: 'Thuis in de Zandvoortse duinen' door Kasper Baalmans (45 van de 101 stemmen)

Winnaars, gefeliciteerd! En alle deelnemers en stemmers bedankt! Alle winnaars ontvangen een waardebon van ≈ 100 voor Vivara. Onder de winnaars is één extra prijs, een bezoek aan een H.B.N. fotohut verloot: deze prijs is gewonnen door Wendy Drent. De prijzen zijn kosteloos beschikbaar gesteld door Vivara en Han Bouwmeester Natuurfotografie. We wensen de winnaars veel plezier met hun prijs!

Dier in omgeving

Bedreiging en bescherming

Jeugd

NEDERLAND

Zoogdierverseniging krijgt een nieuwe voorzitter

Hans van Dord neemt afscheid als voorzitter van de Zoogdierverseniging. Hans werd in 2011 voorzitter. Hij heeft onder andere een belangrijke rol vervuld om de Zoogdierverseniging er bovenop te helpen toen het in 2015 financieel minder goed leek te gaan. De vereniging bedankt Hans voor zijn belangeloze inzet! De Algemene Ledenvergadering van de Zoogdierverseniging droeg op zaterdag 16 december Jan Buys voor als nieuwe voorzitter. Jan is al lange tijd actief binnen het bestuur als secretaris. In het zomernummer van 2016 werd hij in de rubriek Zoogmens al uitgebreid voorgesteld. In het volgende nummer van Zoogdier zullen we verslag doen van de ledenvergadering en het afscheid van Hans.

SAVE THE DATE:
Zoogdierdag
op 17 maart 2018!

Zeezoogdierdag

Op 10 en 11 februari 2018 organiseert de Werkgroep ZeeZoogdieren (WZZ) in de Biotop in Haren (Groningen) en ZHC Pieterburen de Zeezoogdierdag. Op de vooravond is aan boord van een coaster in Groningen stad een voorprogramma. De dag erna is gevuld

met lezingen en presenteren zich diverse organisaties met stands, waar ook onderwerpen als reizen, literatuur en bescherming aan de orde komen. Meer informatie op ZoogdierDigitaal."

Grootschalig onderzoek trek vlemuizen boven zee

In de komende jaren doet Wageningen Marine Research onderzoek naar trek van ruige dwerg- en rosse vlemuis boven zee. Dit gebeurt door 500 vlemuizen van een zen-

der te voorzien. Ontvangers langs de kust en op zee moeten de signalen van die zenders oppikken en zo registreren dat vlemuizen passeren. Het doel is duidelijk te maken hoeveel trek van vlemuizen boven zee plaatsvindt en hoe groot het risico is dat vlemuizen door windturbines gedood worden. Als een aanzienlijk deel van de vlemuizen de zee op gaat moet hier rekening mee gehouden worden bij de exploitatie van windparken op zee.

Inzameling Wilde kat

In het lentenummer van Zoogdier stond een

De wilde kat van Nijswiller. Foto Sandy Batten.

oproep om geld te doneren om de wilde kat van Nijswiller te laten prepareren. Dit jonge dier werd in februari dood langs de kant van de weg gevonden: aangereden. Er is uiteindelijk € 165 opgehaald en we willen de gulle gevers daarvoor hartelijk danken. Het dier is inmiddels opgezet en zal worden tentoonge-

steld in het nieuw te bouwen Limburghuis in GaiaZOO in Kerkrade, zodat iedereen over dit bijzondere dier kan leren.

Handreiking kleine marters?

Bunzing, hermelijn en wezel zijn in Noord-Brabant beschermd. Bij ruimtelijke projecten, zoals de bouw van een bedrijventerrein of de aanleg van een weg, moet men dan ook met deze soorten rekening houden. In het boekwerkje 'Handreiking Kleine Marters in relatie tot soortbescherming' lezen initia-

tiefnemers hoe te handelen bij nieuwe bouwprojecten. Het document verscheen afgelopen oktober en is opgesteld door de Zoogdierverseniging in opdracht van de provincie. De 'Handreiking kleine marters', te vinden op de site van de Zoogdierverseniging, is een levend document dat bij voortschrijdend inzicht geregeld aangepast wordt.

Vlemuizen als stedeling

In 2015 heeft de Zoogdierverseniging in opdracht van verschillende gemeentes een methode uitgedacht om een aantal vlemuissoorten in de urbaan gebied effectief te kunnen monitoren: vlemMUS. De resultaten zullen over de jaren en tussen gemeentes vergeleken kunnen worden. Dit is belangrijk want urbaan gebied in Nederland is volop in beweging én een belangrijk leefgebied voor verschillende vlemuissoorten. De methode bestaat uit het afleggen van fietstransecten met automatische batdetectoren. De planning, uitvoer en analyse zijn allen gestandaardiseerd. Dit jaar zijn in Utrecht voor het tweede jaar monitoringsrondes afgelegd. Vara's Vroege Vogels was daar bij, het fragment is via ZoogdierDigitaal te beluisteren.

VLAANDEREN

Resultaten onderzoek naar vlemuizen in Fort van Broechem

Het Fort van Broechem huisvest in de winter zo'n 500 vlemuizen. In het najaar komen de vlemuizen er massaal samen om te paren, waarna ze weer elk hun eigen gang gaan. Om een beeld te krijgen van onder andere het verspreidingsgebied van de vlemuizen, maakten onderzoekers zendertjes van minder dan een halve gram vast aan een aantal exemplaren. Uit de resultaten bleek dat vlemuizen die het fort bezoeken tot 25 kilometer afleggen. Een andere verrassende vaststelling is dat een aantal grootoorvlemuizen de voorkeur geven aan oude militaire loodsen om te paren. Een van deze dieren bleek stevast naar het centrum van Broechem te trekken om op insectenjacht te gaan. Dit illustreert dat vlemuizen zich niet beperken tot natuurgebied. Op 26 oktober stelden Sven Verkem en Kris Boers van de Vlaamse Vlemuizenwerkgroep de onderzoeksresultaten van de voorbije twee jaar voor.

Een gloednieuw auditorium rijkelijk gevuld met een gezonde mix aan zoogdierliefhebbers.
Foto Niels Desmet

Vlaamse Zoogdierendag

Geschiedenis geschreven

Op 28 oktober organiseerden de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt, de Universiteit Antwerpen en het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek de eerste Vlaamse Zoogdierendag. De eerste editie was meteen een schot in de roos.

Diemer Vercayie

Met meer dan 200 aanwezigen was de eerste Vlaamse Zoogdierendag een meer dan geslaagde editie. Om het met de woorden van een van de vrijwilligers te zeggen: "we hebben geschiedenis geschreven." 50 sprekers, workshopbegeleiders, standhouders, en andere vrijwillige medewerkers maakten deze dag mogelijk. De deelnemers waren met niet minder dan 168. Die massale aanwezigheid toont aan dat deze Zoogdierendag niet te vroeg kwam: er zijn heel wat mensen met een sterke interesse in zoogdieren, en ze wisselen graag hun ervaringen uit met andere natuurliefhebbers. De zaal werd gevuld door een internationale mix van academici (professoren, doctorandi, en studenten), mensen uit de overheidssector (onderzoeksinstituten en provincies), leden van ngo's die zich inzetten voor natuurbescherming, professionelen en vrijwilligers, en gewoon mensen die geïnteresseerd zijn in zoogdieren.

Diversiteit troef Het gevarieerde programma van boeiende en uiteenlopende lezingen werd sterk gewaardeerd door de deelnemers. In een grensoverschrijdende presentatie vertelden Nederlander Bram

Houben en Belg Koen Van Den Berge hoe het gaat met de otter in de Lage Landen. De otter is net terug in Vlaanderen, maar ook de wolf staat voor onze deur. Reden genoeg om Michael Gruschwitz (vertegenwoordiger van de Duitse deelstaat Sachsen) uit te nodigen om ons wegwijs te maken in hoe we in vrede kunnen samenleven met dit mythische roofdier. De fel gesmaakte presentatie van professor Hans de longh over twintig jaar leeuwenonderzoek in Afrika toonde aan dat ook daar oplossingen voor human-wildlife-conflicts een sleutelrol spelen in het behoud van grote carnivoren. Misschien is het leren spoorzoeken wel een manier om ons terug dichterbij de natuur te brengen en meer respect op te brengen voor de andere soorten waarmee we deze planeet delen. Casey McFarland wist zijn liefde voor de bijna verloren gegane kunst van het spoorzoeken, en hoe het herstel daarvan nu weer allerlei toepassingen vindt, met veel geestdrift over te brengen op het publiek. Voor zijn workshop nadien moesten zelfs inschrijvingen worden geweigerd. Tussen de lezingen door konden de deelnemers ook via de posters een glimp te zien krijgen van het actuele zoogdierenonderzoek

28
OKTOBER
9u-17u

1e editie (2017)

ZOOGDIERENDAG

DÉ TREFDAG VOOR ZOOGDIERENFANS

natuurpunt.be/zoogdierendag

Met gastsprekers, workshops en diverse stands.
Win een Binolijf verrekijker in de zoogdierenquiz (t.w.u. €250)

Een greep uit de lezingen

- Lezingen over de natuur, lessen geleerd in Europa for peaceful coexistence with wolves, mystery spooker
- Internationale leader conference, Casey McFarland (USA)
- 20 jaar leeuwenonderzoek in Afrika, prof. H. de longh (NL)
- Zoogdierenreizen ten noorden van noordwesten, onderzoek in Wit-Rusland, J. Couvy (BE)

- Otters beschermen in Nederland en Vlaanderen, Bram Houben (NL) & Koen Van Den Berge (BE)
- Hantovirus, een zeldzame overgedragen door knaagdiertje, Koenl Timpone (BE)

Locatie: Universiteit Antwerpen • Campus Drie Eiken • Universiteitsplein 1 • 2610 Antwerpen

in Vlaanderen en aan de verschillende stands konden ze inspiratie opdoen voor zoogdierenreizen, aankoop van veldmateriaal en heel wat meer.

Samen voor zoogdieren Er werden ongetwijfeld vele vruchtbare contacten gelegd. En dat was het belangrijkste aspect van deze dag: zoogdierliefhebbers samenbrengen. Deze contacten kunnen leiden tot reizen die mensen warm maken voor zoogdieren, tot meer studie van zoogdieren, en vooral tot meer acties om zoogdieren te beschermen. Want volgens de recente Rode Lijst is in Vlaanderen twee derde van de zoogdiersoorten bedreigd en is er heel wat inzet nodig van alle lagen van de bevolking, zoals ze ook op deze Zoogdierendag aanwezig waren, om het tij te keren. De belangstelling voor deze eerste Zoogdierendag maakt mij hoopvol dat er nog veel mensen zijn met een hart voor natuur en de wil om onze wilde zoogdieren terug in een goede staat van instandhouding te brengen. Samen maken we daar werk van. Op naar een volgende editie!

Diemer Vercayie is voorzitter van de Vlaamse Zoogdierenwerkgroep.

Het uitzetten van de edelherten door Jan Baan, directeur van Brabants Landschap en gedeputeerde Van der Hout.

Herintroductie

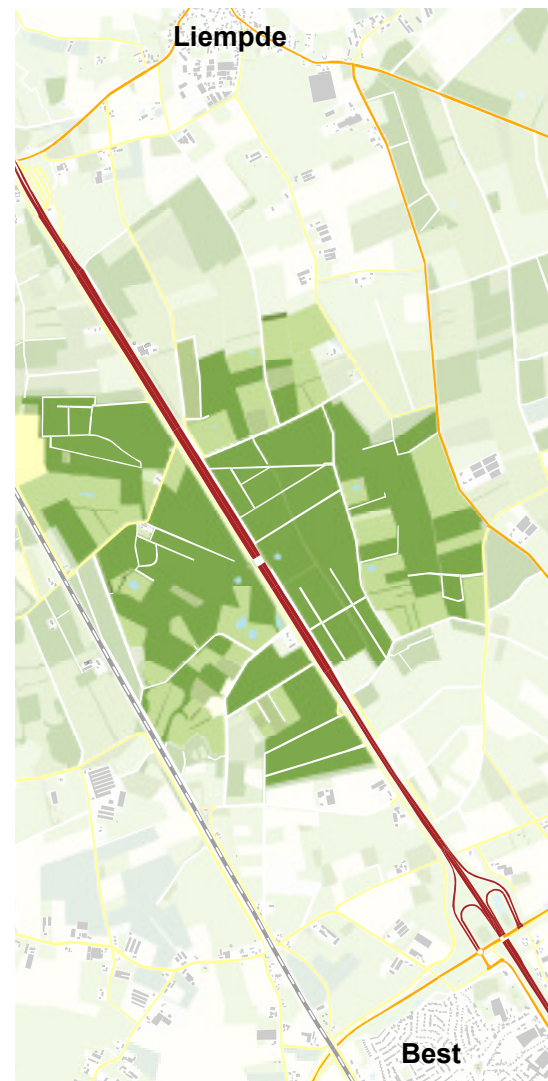
Het edelhert is terug in Brabant

In Het Groene Woud (tussen Tilburg, Eindhoven en Den Bosch) heeft Brabants Landschap samen met ARK Natuurontwikkeling op 6 maart 2017 het edelhert teruggebracht. Het gaat om een startgroep van 13 edelherten bestaande uit 9 herten en 4 hinds, een natuurlijk aantal van een kleine groep edelherten in het wild. Na meer dan anderhalve eeuw afwezigheid is het edelhert terug in Brabant!

Tekst Arjen Simons en Bram Houben, foto's James van Leuven

Door het jarenlang beheren en ontwikkelen en het aankopen van de gebieden De Scheeken en De Mortelen, is Het Groene Woud een van de grootste aaneengesloten natuurgebieden van het Natuurnetwerk Brabant geworden. De unieke abiotische omstandigheden en de variatie zorgen ervoor dat er soorten voorkomen als eenbes, kleine ijsvogelvlinder en fladderiep. Dit bijzondere gebied van natte bossen op rijke leemgrond met overgangen van bos naar grasland, is een leefgebied waar het edelhert zich van oorsprong thuisvoelt. Door de rijkdom van het gebied zal er aan voedsel voor de edelherten geen gebrek zijn.

Edelherten horen oorspronkelijk thuis in de Brabantse natuur en zijn zelfs een onmisbare schakel door hun rol als grote planteneter. Met hun specifieke gedrag en graasgewoonten zorgen edelherten voor meer leven in het landschap. Edelherten liggen graag te rollen in de modderbaden die ze maken en ze 'vegen' met hun gewei langs bomen. Zo maakt de 'koning van het woud' letterlijk plaats voor tal van andere dieren en plantensoorten. Edelherten zorgen onder andere door hun gedrag voor gevarieerde en geleidelijke bosranden, waar mooie zoom-mantelvegetaties kunnen ontstaan. Op dit soort plekken vinden diverse kleine zoogdieren en in-

De twee delen van het Groene Woud aan weerszijden van de A2 zijn sinds 2003 door een gelijknamig ecodeuct met elkaar verbonden.

secten hun leefgebied. Op open plekken die ontstaan, kan verjonging van bos plaatsvinden. De biodiversiteit van het gebied neemt toe. De mate van invloed op het gebied is afhankelijk van het aantal edelherten.

Populatie en herkomst De groep herten waarmee is gestart, is een natuurlijk aantal van een kleine groep edelherten in het wild. Deze startgroep kan nog langzaam groeien tot een mooie groep edelherten die past in het gebied. Al dit jaar zijn de eerste kalfjes in het gebied geboren. Als er een kalfje geboren wordt, wordt de onderlinge groepsband sterker. Ook zorgt de geboorte van een kalf ervoor, dat de edelherten het gebied echt als hun

verstoring van de dieren en het opbreken van een bestaande kudde. Sociale relaties en familiebanden spelen namelijk een grote rol in groepen wilde edelherten. Door edelherten uit een gehouden situatie te halen, hebben we bovendien kunnen werken volgens de veterinaire eisen die gelden en een groep kunnen samenstellen die gevarieerd is in leeftijd en bloedlijnen. Daarnaast kwamen de dieren als een bestaande roedel naar het gebied, de dieren kenden elkaar dus al en de sociale banden zijn intact gehouden. Dit is belangrijk als er begonnen wordt met een nieuwe groep dieren in een nieuw gebied.

Onderzoek en beheer Vier dieren zijn voorzien van een GPS-halsband. Deze zender geeft periodiek door waar het betreffende hert zich bevindt. Deze GPS gegevens leveren een schat aan informatie op. Binnenkort zullen de gegevens van het eerste half jaar worden geanalyseerd. Wat nu in ieder geval al mooi uit de zendergegevens te zien is, is dat de herten natuurlijk gedrag vertonen en regelmatig het in het gebied aanwezige ecoduct over de Rijksweg A2 passeren. Naast de zendergegevens komt er ook nog informatie van enkele geplaatste wildcamera's.

Om Brabants Landschap te adviseren over het beheer van de populatie en het effect van de dieren op het gebied zal er binnenkort een externe deskundigengroep worden samengesteld. Gezien het feit dat er geen natuurlijke predatoren van het edelhert zijn en wij ervoor kiezen om voedsel niet de beperkende factor te laten zijn, aangezien er nog meerdere (natuur)belangen spelen in het gebied, zal er op termijn een beheer door middel van afschot plaatsvinden. De groep van deskundigen zal ons hierbij adviseren, evenals ARK Natuurontwikkeling, waarmee in dit project intensief wordt samengewerkt.

Huidig gebied en doorkijk naar de toekomst

Dit jaar is gestart met een omraasterd gebied van circa 300 hectare in De Scheeken. Bij de afrastering van dit gebied is er rekening mee gehouden om de edelherten binnen het gebied te houden, maar het raster tegelijkertijd voor zoveel mogelijk andere soorten passeerbaar te maken. Dit is gedaan door het toepassen van een grofmazig raster en het toepassen van zogenaamde reeënpoortjes. De poortjes zijn geplaatst op regelmatige afstand en ter plekke van bestaande reeënwissels. We constateren, dat de reeënpoortjes goed gebruikt worden.

Afrastering van het huidige leefgebied en uitbreiding van het leefgebied vindt plaats in overleg met alle betrokkenen uit de streek. Dit is van groot belang gezien de vele uiteenlopende belangen in het gebied. Eind 2018 of begin 2019 zal er een natuurbrug worden gebouwd over het spoor Best – Boxtel. Dit spoor is nu nog een barrière voor diverse soorten. Na de bouw van deze brug kan het leefgebied voor het edelhert worden uitgebreid. Hopelijk is het in de toekomst mogelijk om een verbinding te maken tussen de drogere gronden van de Kampina en het beekdal Dommeldal. Met de terugkeer van het edelhert in De Scheeken is een zeer belangrijke eerste stap gezet.

Educatie en communicatie Het edelhert als iconische soort geeft uitstekend de mogelijkheid om geïnteresseerden te informeren over het gebied en de rol die de soort kan spelen in het gebied. Regelmatig organiseren we excursies, waarin uitleg wordt gegeven over het gebied, natuurlijke processen, natuurlijk evenwicht en de toegevoegde waarde van edelherten voor de biodiversiteit. Tevens worden er voor basisscholen in de regio veldlessen georganiseerd om kinderen uitleg te geven over de bijzondere natuur 'in de achtertuin'. Binnenkort zullen er ook bronstexcursies worden georganiseerd. Informatie nalezen en inschrijven voor deze excursies kan via de website, zie ZoogdierDigitaal.

Arjen Simons werkt bij Brabants Landschap en Bram Houben werkt bij ARK Natuurontwikkeling.

De uitgezette startgroep is hecht en wordt door middel van GPS-banden gemonitord.

Edelherten houden het landschap open en gevarieerd.

territorium en leefgebied gaan zien. Het is dus een belangrijke ontwikkeling voor de binding van de dieren met het gebied. De groep herten komt uit een gehouden situatie. Er wordt regelmatig gevraagd, waarom de dieren niet uit een 'wilde' populatie elders gevangen zijn. Het vangen van wilde edelherten in natuurgebieden is echter praktisch niet haalbaar. Dit zou zorgen voor teveel

De bever ... door de ogen van Kris

Ik ben biologie gaan studeren met een duidelijk doel voor ogen: iets met zoogdieren doen. Toen ik de kans kreeg om de bever in Vlaanderen te onderzoeken ging er een wereld voor mij open. Toegegeven, heel veel wist ik niet af van die bevers. Maar nadat ik mij wat had ingelezen, bevergebieden bezocht, en enkele bevers kon observeren wist ik het wel: deze soort is super interessant om te onderzoeken.

Tekst en foto's Kristijn Swinnen

Het heeft maar weinig gescheeld of we waren de (Europese) bevers voor altijd kwijt. Naar schatting 1200 leefden er nog in het begin van de 20ste eeuw. In acht kleine populaties verdeeld over heel Eurazië. Door bescherming en verplaatsingen hebben ze zich opnieuw in grote delen van Europa kunnen vestigen, ook in Nederland en België. Hier kunnen ze zich bezighouden met de twee activiteiten die altijd rechtstreeks geassocieerd zullen zijn met de aanwezigheid van bevers: het omknagen van bomen en het bouwen van dammen. Beide activiteiten roepen bewondering op bij iedereen die al eens heeft gevloekt bij het omzagen van een boom, of eigenhandig probeerde om water in goede banen te leiden. De uitdagingen met bevers zijn dan ook anders dan bij een aantal andere soorten. De soort is gered van mogelijke uitsterfing, maar wat nu?

Pas als hij volledig uit het water komt, kan je inschatten hoe groot een bever echt is.

Bevers zonder grenzen De terugkeer van bevers in het door mensen gedomineerde landschap brengt een aantal uitdagingen met zich mee. Als bevers zich

vestigen, dan veranderen ze de omgeving, en dat is wennen voor ons als mensen die graag alles onder controle houden. In sommige gevallen is het nuttig om deze controle los te

Beverdammen spreken steeds tot de verbeelding.

Eijn Swinnen

overstromingen door beverdammen kan uiteraard niet overal geaccepteerd worden. Voor Vlaanderen heb ik samen met enkele collega's berekend dat als de bevers konden kiezen, ze meer dan 900 territoria zouden kunnen bezetten¹. De overheid heeft echter als doel om een minimum van 170 territoria te bereiken. Een groot verschil! Op locaties waar conflicten te verwachten zijn is het belangrijk om eerst te zoeken naar mogelijkheden om duurzaam samen te leven alvorens over te gaan tot drastischere maatregelen.

Leven er hier bevers?

Deze vraag hoor je nog met de regelmaat van de klok. Mensen kijken je vol ongeloof aan, verwonderd, soms zelfs geschokt. Vaak weten ze wel dat de soort opnieuw in Nederland/België leeft, maar op deze specifieke locatie? Daarna komen steevast de vragen. Er is vooral interesse in de locatie, de reden van verdwijning en van terugkomen, of er omgeknaagde bomen liggen, of er misschien zelfs dammen zijn en waar je het meeste kans hebt om ze ook eens te zien.

Ontmoet de natuur Af-

geknaagde bomen of een dam zien is mooi, maar een echte ontmoeting met een bever is iets speciaals. De sporen verraden waar je een goede kans maakt. De bever is een van onze inheemse zoogdieren die relatief gemakkelijk te observeren is, toch heb je geen garantie dat het lukt. Vergeet niet dat bevers vooral schemer- en nachtactief zijn². Stil zijn en wachten, hopen op rimpelingen in het water. Tot er plots een kop opduikt, hopelijk voor het al echt te donker is om goed te kunnen zien. Pas als ze volledig uit het water komen kan je inschatten hoe groot een bever echt is. Met wat geluk begint het dier een boom te vellen, met het kenmerkende knagende geluid als gevolg. Als je dan ook nog enkele andere familieleden rustig ziet voorbij zwemmen is de avond helemaal geslaagd. Tijd nemen om deze dieren te observeren heeft iets rustgevends. Je zit aan een waterkant, omgeven door groen, maar soms toch nog dicht bij de bewoonde wereld: onthaas-

Onder water zijn bevers helemaal in hun element.

Een omgeknaagde boom laat heel duidelijk zien dat er bevers in de buurt zijn.

Eerst zie je een rimpeling in het water, daarna krijg je zijn kop te zien.

laten. Het beheer van gebieden door bevers zorgt ervoor dat een aantal andere soorten kansen krijgen. Dit uitleggen is belangrijk. Regelmatig hoor je: "We moeten toch niet blij zijn met die bevers die hier alle bomen omknagen?". Als je vervolgens uitlegt dat er bomen zullen overblijven, een aantal van de bomen terug zal uitlopen, het positieve effect op de biodiversiteit, en wat het doel is van al deze activiteiten, neemt het begrip snel toe.

Het idee dat bevers zich alleen in natuurlijke gebieden vestigen is al lang achterhaald. Bevers kunnen ook leven in landbouwgebied, woonwijken, parken, en steden. Een echte plaag, zoals bij konijnen of bepaalde knaagdieren soms voorkomt, zullen bevers nooit worden. Bevers leven met hun familie binnen een territorium en dit verdedigen ze tegen andere bevers. Als alle geschikte gebieden bezet zijn, zal de populatie niet meer groeien. Er zijn dus geen roofdieren nodig om de populatie in te perken. Maar soms vindt een bever een locatie wel geschikt, maar is het voor de landeigenaar, de overheid of lokale gemeenschap niet gewenst dat een bever zich daar vestigt. De kans op het graven in oevers of het veroorzaken van

ten in praktijk. Als zoogdierenthousiasten – ik denk dat we de meeste lezers van Zoogdier zo wel mogen omschrijven – realiseren we ons vaak te weinig hoeveel plezier mensen kunnen beleven als ze terug een beetje in contact worden gebracht met de natuur. En welk contact is er nu mooier dan het observeren van zoogdieren?

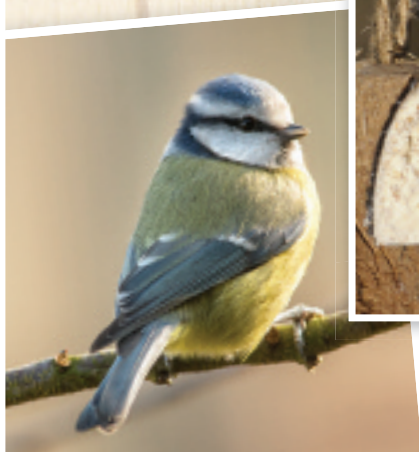
Toekomst De bever hoort thuis in onze landen, en na een periode van afwezigheid kunnen we blij zijn dat ze terug zijn. Dat er uitdagingen zijn, en dat de bever niet overal even gewenst is, mag duidelijk zijn, maar we zijn verplicht om ervoor te zorgen dat er een duurzame toekomst mogelijk is binnen België en Nederland voor deze grootste knaagdieren van Europa.

Kristijn Swinnen werkt bij Natuurpunt Studie.

Help vogels de winter door

EN GENIET VAN MEER LEVEN IN JE TUIN

15%
Korting

Speciaal voor Zoogdier lezers:
15% KORTING op alle vetproducten
Ga naar www.vivara.nl en gebruik de code **ZB417**

Kortingscode is geldig t/m 28-2-2018

**Ontdek het ruime
aanbod vogelvoer,
voederhuisjes en
nestkasten in de
Natuurpunt Winkel.**

**Elke aankoop draagt
bij tot meer natuur in
Vlaanderen.**

Bestel online: www.natuurpunt.be/winkel

zeven perspectieven

Dit jaar prijkt er tijdelijk een nieuw logo op de cover ter ere van het 65-jarig bestaan van de Zoogdiervereniging. In dit nummer besteden we extra aandacht aan het jubileum. Want wat heeft de Zoogdiervereniging in de jaren bijgedragen aan de kennis en bescherming van zoogdieren? En op welke wijze heeft het mensen betrokken bij het realiseren van haar doelstellingen? We vroegen het zeven mensen die op geheel eigen wijze in aanraking kwamen met de Zoogdiervereniging: de terreinbeheerder, het bestuurslid, het nieuwste lid, de opdrachtgever, de stagiair, de vrijwilliger en de onderzoeker.

Onder redactie van Sander Bouwens

De terreinbeheerder Annemieke Ouwehand

Zo lang als ik me kan herinneren ben ik al bezig met de natuur. Mijn eerste liefde, als vijfjarige, waren de kikkers. Het gebrek aan zoogdieren van die eerste jaren heb ik inmiddels wel goedgemaakt. Als boswachter ecologie bij Natuurmonumenten Twente houd ik me met alle planten- en diergroepen bezig, regelmatig heb ik een mooie ontmoeting met vleermuis, egel of muis.

Wat heeft de Zoogdiervereniging de afgelopen jaren voor het beheer van wilde zoogdieren betekend?

Wat ik mooi vind aan de Zoogdiervereniging is dat kennis en kunde niet alleen

wordt gehaald bij "de geleerden". Mensen die vanuit hun passie met zoogdieren bezig zijn, krijgen evengoed een stem. Door het aanbieden van workshops en cursussen en mogelijkheid tot deelname aan een werkgroep, neemt het deskundigennetwerk toe. Dat komt de bescherming van zoogdieren ten goede.

Samenwerking met het CBS heeft volgens mij veel nieuwe inzichten opgeleverd over de "gaten" in de kennis van soorten. Dat er dan alternatieve onderzoeksmethodes worden bedacht om die gaten te dichten is spannend. Het pure feit van de aanwezigheid van langjarige reeksen met waarnemingen, dat biedt een grote meerwaarde aan een heldere boodschap. Voeg daarbij mooie publicaties en het grote vrijwilligersnetwerk, dan ben je een heel eind op weg.

Annemieke draagt zorg voor Twentse gebieden van Natuurmonumenten

Wat wil je de jarige Zoogdierverseniging meegeven voor de komende 65 jaar?

Ik wens de Zoogdierverseniging veel wijsheid toe in het spanningsveld tussen het beleefbaar maken van zoogdieren enerzijds, en het beschermen ervan anderzijds. Hoe ver ga je voor een mooie beleving? Ook wens ik de Zoogdierverseniging lef, lef om in voorkomende gevallen met de vuist op tafel te slaan om een standpunt te verdedigen tegen de stroom in.

Het bestuurslid Jan Buys

Ik ben sinds eind jaren 80 intensief bezig met zoogdieren: zowel onderzoek als bescherming en zowel in het veld als organi-

Tussen alle zoogdieractiviteiten door geniet Jan van kampeerrust.

satorisch. De afgelopen zes jaar ben ik secretaris in het bestuur van de Zoogdierverseniging.

Wat heeft de Zoogdierverseniging de afgelopen jaren voor jou betekend?

Voor mijn activiteiten in het veld is de

Zoogdierverseniging het kader en vehikel. Ik vind het leuk om zoogdieren op te zoeken, te onderzoeken en er aan bij te dragen dat ze een goede plek hebben in ons intensief bewoond en beoerd landje. Door dat binnen het kader van de Zoogdierverseniging (en andere organisaties als het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg) te doen kan er meer en is het resultaat beter. Daarnaast is het erg belangrijk dat alle mensen die eenzelfde drive hebben goed met elkaar optrekken, waar een vereniging cruciaal in is.

Wat wil je de jarige Zoogdierverseniging meegeven voor de komende 65 jaar?

Zoogdieronderzoekers en -beschermers zijn stevige types. Dat is logisch, want het is geen makkelijke en vooral diverse soortgroep. De kunst is die stevigheid in de samenwerking een beetje op de achtergrond te houden. De overeenkomsten zijn veel groter dan de verschillen. Zorg dat je als vereniging voorop loopt in bescherming en onderzoek maar nog meer: zorg dat je de verbinding vormt tussen alle mensen die vrijwillig en/of professioneel zoogdieren onderzoeken en/of beschermen.

Het nieuwste lid Wilber Thus

Ik ben 33 jaar geleden geboren op het plateland onder de rook van Doetinchem. Als kind was ik veel in onze grote tuin waar elke avond wel een egel of ander dier op bezoek kwam en de vleermuizen 'dansten' in de lucht.. In 2011 heb ik me aangesloten bij de lokale Zoogdierwerkgroep van het IVN De Oude IJsselstreek. Ook ben ik bestuurslid van de mooie stichting Buur maakt Natuur.

Je bent net lid geworden van de Zoogdier-

vereniging. Wat zou je graag binnen de vereniging willen doen?

Met de lokale Zoogdierwerkgroep monitor ik elk jaar een gebied op voorkomen van zoogdieren. We doen eekhoortellingen, pluizen uilenballen en doen mee aan het ottermonitoringsproject van Calutra. Zo loop ik inmiddels in de winter twee trajecten langs de Oude IJssel op zoek naar die ene spraint. Ook ben ik bezig gegaan met de vleermuis zoldertelling en tellingen in winterkwartieren. Dit deed me besluiten om lid te worden van de VleGel en ook van de Zoogdierverseniging. Wat zou ik graag willen doen? Vooral op de hoogte blijven van zoogdiernieuws, onderzoek, meer leren en eventueel deelname aan nieuwe projecten.

Wat wil je de jarige Zoogdierverseniging meegeven voor de komende 65 jaar?

Mensen weten vaak niet dat zij hun woning, tuin of bedrijf delen met andere dieren en dan gaat het snel fout. Daarom is mede de zoogdierverseniging voor het begrip hebben van zoogdieren en het behoud belangrijk. Nog steeds staat natuur onder druk door ruimtelijke ingrepen. Ik zou julie mee willen geven om door te gaan met het goede werk. Betrek vrijwilligers actief, school ze en steun vrijwilligers waar nodig met hun vraagstukken. Samen kun je veel bereiken en heb je een groot netwerk.

De opdrachtgever Ruud Bink, WOT- programma- coördinator NEM, Wageningen Environmental Research

Mijn ouders zetten mij als baby in de kinderwagen buiten neer. Ik werd er rustig van en was altijd nieuwsgierig aan het rondkijken. Ergens toen is mijn liefde voor natuur ontstaan. Bijna logischerwijs ben ik

Via monitoringwerk kwam Wilber in aanraking met de Zoogdierverseniging.

Ruud op zijn werkplek bij WER. Foto Onno Roosenschoon

biologie gaan studeren en ontdekte dat ik het nog leuker vond om in beleidskringen te werken en mijn kennis over natuur in te zetten. En nu ben ik programmacoördinator voor het Netwerk Ecologische Monitoring.

Wat heeft de Zoogdierverseniging de afgelopen jaren, middels het 'Netwerk Ecologische Monitoring' betekent voor zoogdieren in Nederland?

Namens het Ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit geef ik monitoring-opdrachten aan het bureau van de Zoogdierverseniging en vrijwel alle andere soorten-organisaties. En daarbij gaat het niet alleen om monitoring, maar ook om het betrekken van vrijwilligers hierbij. Voor het Ministerie zeer belangrijk omdat de vele ogen en oren in het veld belangrijke en kwalitatief goede signalen opleveren over de toestand van de natuur. Zonder deze inzet lukt dat niet zo goed! Door jarenlange volhardende inspanning heeft de Zoogdierverseniging een aantal meetprogramma's om trots op te zijn; steeds beter kennen we de trends van vleermuizen, marters, muizen, bevers en otters op een landelijk of provinciaal niveau en in de Natura2000-gebieden. En dat mag nog wel verder groeien!

Wat wil je de jarige Zoogdierverseniging meegeven voor de komende 65 jaar?

Enkele jaren geleden verkeerde het bureau in zwaar weer. Op dat moment komt de vraag langs wat de waarde is van deze organisatie. Is het het waard om opdrachten te blijven geven? Het antwoord daarop is bekend en ook daardoor zie ik nu weer een

springlevende organisatie. Gelukkig mag ik wel zeggen. Persoonlijk geniet ik van de mensen en sfeer daar; ik mag er graag rondkijken! Heeft u de wilde kat al eens gezien? Beste Zoogdierverseniging en bureau ga zo door en blijf mensen betrekken en inspireren. Want dat is de krachtigste drijfveer achter natuurbehoud.

De stagiair Jari Holtrop

Gedurende de maanden april 2017 tot en met augustus 2017 heb ik stage mogen

lopen bij de Zoogdierverseniging. Tijdens deze stage, die deel uitmaakte van mijn bacheloropleiding Biologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen, heb ik onderzoek mogen doen naar de invloed van de Siberische grondeekhoorn (*Eutamias sibiricus*) op de inheemse rode eekhoorn (*Sciurus vulgaris*) in Tilburg.

Hoe is je stage bij de Zoogdierverseniging bevalen? En wat heb je geleerd?

Tijdens mijn tijd bij de Zoogdierverseniging kreeg ik veel zelfstandigheid waardoor ik mijzelf echt heb kunnen ontwikkelen als onderzoeker. Doordat veel collega's interesse toonde in mijn onderzoek en hier vaak naar vroegen voelde ik mij een gewaardeerde toevoeging aan het team. Het grootste leerpunt wat ik mee heb genomen uit mijn stage bij de Zoogdierverseniging is dat het belangrijk is om een goed onderzoeksplan te schrijven alvorens je het veld in gaat, maar dat er in het veld altijd alsnog aanpassingen zullen worden gedaan omdat dingen anders zijn dan je het verwacht. In mijn onderzoek bleek bijvoorbeeld dat de grondeekhoorns zelf konden ontsnappen uit de vangkooien. Dit zal altijd voor een stukje creativiteit of out-of-the-box-thinking vragen van de onderzoeker.

Wat wil je de jarige Zoogdierverseniging meegeven voor de komende 65 jaar?

Ik wil de Zoogdierverseniging van harte feliciteren met hun 65-jarige bestaan. Houdt

Jari deed onderzoek naar de Siberische Grondeekhoorn. Foto Erik Korsten

Bernadette op zoek naar vleermuizen. Foto Annemieke Ouweland

de goede en open werksfeer vast die er nu heerst. Jullie zijn samen met de leden en vrijwilligers namelijk de grootste kracht van de Zoogdierverseniging.

De vrijwilliger Bernadette van Noord

Ik ben 54 en ik ben soort van beroeps-vrijwilligster. Daar ik afgekeurd ben voor mijn werk (kinderopvang), maar ik mezelf toch graag nuttig maak, doe ik nu veel vrijwilligerswerk. Ik vind veel dingen leuk en moet mijn tijd dus verdelen. Ik doe vrijwilligerswerk met verstandelijk gehandicapten, maar de meeste tijd gaat toch naar dingen die met natuur te maken hebben. Vooral nu er zoveel ophef is over de afname van het aantal insecten ben ik trots op de vlinderwei die ik met een aantal buurtgenoten heb aangelegd en onderhoud in de gemeente.

Wat heb je de laatste jaren allemaal ondernomen met de Zoogdierverseniging?

Maar natuurlijk doe ik ook veel vrijwilligerswerk bij de Zoogdierverseniging, zowel op kantoor als in het veld. Op kantoor schrijf ik stukjes voor de website, zoals spreekbeurtpakketten en soortbeschrijvingen. In het veld doe ik verschillende dingen, zoals de vleermuiswintertellingen. Dat doe ik alweer ruim 20 jaar, meestal in Utrecht, waar ik lang gewoond heb. Sinds 5 jaar wonen we in Middelaar (Noord-Limburg) en ben ik ook provinciaal coördinator van de zoldertellingen in Limburg. En inmiddels doe ik zelf ook zoldertellingen in mijn eigen omgeving.

Wat wil je de jarige Zoogdierverseniging meegeven voor de komende 65 jaar?

De Zoogdierverseniging is in 65 jaar uitgegroeid tot een onmisbaar onderdeel in de studie naar en bescherming van zoogdieren en daarmee van de natuur als geheel. Het zou fijn zijn als dat laatste niet meer

nodig was, maar zover zal het voorlopig niet komen, dus ik hoop dat de Zoogdierverseniging zijn goede werk nog minstens 65 jaar voort kan zetten. En zolang het kan hoop ik daar een bescheiden bijdrage aan te kunnen leveren.

De onderzoeker Gerard Mùskens

Met de zoogdierverseniging heb ik gemeen dat we beide van 1952 stammen. Jarenlang waren het vooral vogels die me boeiden, maar in 1981 kreeg ik onverwachts de mogelijkheid om zoogdieronderzoek te doen. Dat was binnen een onderzoek aan marterachtigen op het RIN onder Sim Broekhuizen en Marius de Boer. Een lidmaatschap van de VZZ, zoals de vereniging toen nog heette, hoorde daar natuurlijk bij. Chris Smeenk herinnerde me er bij elke ontmoeting aan dat ik nog steeds geen lid was. Dus ben ik nu sinds 1984 lid, inmiddels de helft van mijn leven. Het werk aan zoogdieren breidde zich later uit met o.a. bevers, eikelmuizen, lemmingen, zwijnen en natuurlijk hamsters.

Gerard (l) in 1990 samen met Sim Broekhuizen op zoek naar de steenmarter. Foto Joop van Osch

Wat heeft de Zoogdierverseniging de afgelopen 65 jaar voor het werkveld betekend?

Voor zover mij bekend waren vroeger en zijn waarschijnlijk nog steeds vrijwel alle zoogdieronderzoekers lid van de zoogdierverseniging. De meeste zoogdieronderzoekers waren eertijds in dienst van een overheidsinstantie, maar in de jaren '90 kwam hierin verandering. Bedrijven en particuliere instanties moesten die overheidstaken gaan overnemen. Dat leidde ertoe dat de zoogdierverseniging startte met het uitvoeren van betaalde opdrachten. De zoogdierverseniging is in de loop van jaren gegroeid en heeft nu een aantal deskundigen voor de verschillende soortgroepen in dienst. Deze medewerkers dragen, samen met de vrijwilligers, zorg voor het verzamelen, verspreiden en op peil houden van de kennis over zoogdieren.

Wat zou je de komende 65 jaar nog met de Zoogdierverseniging willen onderzoeken?

Heel belangrijk hierin is het verzamelen van waarnemingen en tellingen van zoogdieren. Het centraal beheren en interpreteren van deze gegevens, vaak verzameld door vrijwilligers, is van groot belang om inzicht te krijgen in de ecologie van zoogdieren. Er zijn weinig andere organisaties in Nederland die dat op deze schaal kunnen. De Zoogdierverseniging zal daardoor een belangrijke bron en partner blijven voor iedereen die onderzoek doet op het gebied van zoogdieren. De zoogdieren in Nederland hebben daarmee een broodnodig platform dat over hun leven en leefomgeving waakt.

Wolf (Canis lupus). Foto Dick Klees

Hoe herken je de wolf?

Sinds de wolf op de Veluwe gezien is, stromen de waarnemingen van wolfachtigen binnen bij het meldpunt van WolveninNederland. Wanneer foto's worden meegestuurd blijkt het in verreweg de meeste gevallen toch geen wolf te zijn. Het is dan ook nog niet zo gemakkelijk om een wolf in het veld van een hond of vos te onderscheiden. En dan is er nog dat andere illustere familielid. Waar moet je op letten bij de herkenning van goudjakhals en wolf?

Leo Linnartz en Dick Klees

In oktober werd op de Veluwe meermaals een wolfachtig dier gezien. Karin van der Sluis was een van de gelukkigen om het dier te zien en wist een paar foto's te nemen. Ondanks dat de foto's op behoorlijke afstand van het dier waren genomen, bleken wolfvendeskundigen van WolveninNederland en het LUPUS Instituut in Duitsland het unaniem met elkaar eens: het was een echte Europese wolf. Hoe wisten de deskundigen dit zo zeker en hoe onderscheid je een wolf van een hond? En waarom was het geen goudjakhals? Deze soort laat zich ook steeds meer in Noordwest-Europa zien en is inmiddels ook al een keer in Nederland vastgesteld.

Wolf, hond, goudjakhals of vos?

Wolven zijn de wilde voorouders van onze hond. De meeste hondenrassen zien er inmiddels compleet anders uit dan hun wilde voorouders, maar sommige rassen, zoals husky, malamut en laika, hebben een wolfachtig uiterlijk behouden. Ook kruisingen tussen herdershonden en wolven kunnen

erg veel op een wolf lijken, zoals de Tsjecho-slowaakse wolfhond en Saarlooswolfhond. Goudjakhalsen zijn kleiner en slanker dan wolven, maar lijken er wel veel op. Gelukkig zijn er een aantal kenmerken waaraan de wolf van de goudjakhals of de hond te onderscheiden is. Een deskundige zal normaliter niet op basis van één kenmerk, maar een combinatie van kenmerken, zijn of haar oordeel vellen. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de verschillen tussen (op een wolf lijkende) hond, wolf, goudjakhals en vos. Een uitgebreidere tabel, met onder andere ook de verschillen tussen de keutels en ander sporen, is te vinden op Zoogdier Digitaal. Kenmerken en sporen van honden en wolven overlappen en worden gemakkelijk verwisseld. Zelfs met behulp van DNA-samples is niet altijd 100% uitsluitel te krijgen. Honden stammen immers van wolven af en hebben nog steeds grote delen van hun DNA met wolven gemeen. Juist daarom zijn goed beschreven waarnemingen of bewijsfoto's van groot belang. Prenten van een goudjakhals zijn gelukkig wel goed te onderschei-

den van die van hond en wolf, doordat aan de voorpoten de voetkussentjes van beide middelste tenen aan de basis met elkaar vergroeid zijn en zo een U-vormig spoor achterlaten.

Een wolf gespot?

Wolven en goudjakhalsen laten zich niet vaak zien. De dieren zijn schuw en vooral 's nachts actief. Wanneer je tijdens een wandeling ineens een wolf of goudjakhals tegen het lijf loopt, wordt je daar natuurlijk door overvallen. Probeer toch altijd een foto te maken en onthoud goed waar je het dier hebt gezien.

Wolven in Nederland

Om Nederland voor te bereiden op de komst van wolven hebben FREE Nature, ARK Natuurontwikkeling en de Zoogdierverseniging al in 2008 WolvenInNederland opgericht. Inmiddels zijn ook Natuurmonumenten, IVN, KNJV, Studio Wolverine en Rewilding Foundation aangesloten bij het samenwerkingsverband. WolvenInNederland streeft

Goudjakhals: In februari 2016 werd voor het eerst een goudjakhals waargenomen op de Veluwe. Foto Dick Klees

Vos: De vos is te herkennen aan de roestbruine vacht en het wit rondom zwarte lippen. Foto Dick Klees

Wolfshond: Ogenscheinlijk een wolf, maar in werkelijkheid een Tsjechoslowaakse wolfshond. Let op de slanke kop en de contrastrijke tekening op de staart. Foto Erwin Al

naar een conflictarm samenleven van mens en wolf. Daarnaast wil dit samenwerkingsverband actuele en wetenschappelijk gefundeerde informatie over wolven beschikbaar stellen aan een breed publiek. Ook beschikt WolveninNederland over een meldpunt.

Meldpunt

Waarnemers kunnen op de website van WolveninNederland hun waarneming van een wolf of goudjakhals delen. Alle waarnemingen zijn welkom, ook wanneer je zelf sterk twijfelt. Veelal zijn het toevallige passanten die hun waarneming melden, maar graag

ontvangen wij ook waarnemingen van boswachters, beheerders, bosbouwers, jagers, etc. Daarnaast kunnen waarnemingen ook naar telmee.nl of waarneming.nl worden gestuurd. Dit artikel beschrijft de belangrijkste kenmerken van een wolf en zijn sporen. Wij hopen dat hiermee prooivondsten, keutelvondsten en zichtwaarnemingen eerder herkend en gemeld worden.

Tot slot

Op het moment van schrijven heeft WolveninNederland al weer enige tijd geen zekere waarneming meer van de Veluwse wolf ont-

vangen. Misschien is het dier weer vertrokken, maar het kan ook dat het zich nog altijd schuil houdt op de Veluwe of omgeving. Wolf of goudjakhals kunnen overal en op elk moment opduiken. Houd je ogen en oren dus open en geef je waarneming door aan WolveninNederland.

Leo Linnartz is werkzaam bij ARK Natuurontwikkeling en Dick Klees is freelance roofdierdeskundige, beiden zijn betrokken als wolvendeskundige bij WolveninNederland.

Kenmerk	wolf	hond	Goudjakhals	vos
Staart	Ruig behaard, recht en naar beneden gedragen, met vaak donkere contrastarme punt. Reikt tot voorbij de hiel, maar niet tot op de grond.	Vaak kortharig of gekruild. Is soms kort, of juist lang, tot over de hiel. Vaak boven de rug gedragen.	Ruig behaard, recht naar beneden gedragen. Meestal egaal gekleurd. Reikt tot de hiel,	Ruig behaard, met veelal contrastrijke witte punt. Reikt tot op de grond.
Kop	Breed en krachtig met een brede snuit.	Kop en snuit smal.	Kop relatief klein ten opzichte van lijf. Snuit fijn en spits. Nekhaar niet echt lang.	Brede ronde kop met een smalle snuit.
Koptekening	Contrastrijk met kenmerkend wit rondom zwarte lippen.	Vaak met te veel of juist te weinig wit.	Contrastrijk met wit rondom zwarte lippen. maar minder kenmerkend dan bij wolf	Contrastrijk met wit rondom zwarte lippen.
Oren	Relatief klein, top afgerond, rechtop en ver uit elkaar staand. Buitenkant oren vaak rossig bruin gekleurd, contrasterend met de ruig behaarde, licht gekleurde binnenkant.	Soms hangend. Indien rechtop dan lang, spits, en dicht bij elkaar. Binnenkant oorsoms donker gekleurd en vaak kortharig of zelfs kaal.	Relatief grotere oren dan wolf, rechtop met afgeronde top en ver uit elkaar staand. Buitenkant oren vaak rossig bruin gekleurd, contrasterend met de ruig behaarde, licht gekleurde binnenkant.	Oren staan ver uit elkaar, zijn breed en afgerond aan de top. Buitenkant roodbruin naar de oorpunt toe zwart wordend. Binnenkant ruig behaard en lichter rossig tot wit.
Romp	Ruwe vacht, contrastarm getekend. Rossig tot beige-bruin of grijsig bruin op de flanken. Nooit wit, lichtgrijs of zwartgrijs.	Vaak eenkleurig of juist veel contrast en scherpe kleurovergangen. Veel kleuren mogelijk.	Ruwe vacht, contrastarm getekend. Rossig tot beige bruin op de flanken. De grijzige rug loopt tot op de zijkant door en beslaat soms de hele flank.	Meestal egaal roodbruin.
Rug	Recht, [donker]grijs met vaag zadel dat geleidelijk overgaat in de flankkleur.	Soms aflopend. Soms met grijze rug, maar dan sterker contrast met flankkleur.	Niet altijd recht gehouden, variabel van kleur (grijs, rossig of beige-bruin), maar altijd contrastarm.	Recht, egaal roodbruin gekleurd, maar soms grijsig.
Borst	Diepe borst, waar de poten meer onder de borst lijken te staan. Witte keel loopt tot aan de borst.	Slanke borst met de poten meer aan de zijkant geplaatst. Soms (veel) meer wit op de borst dan bij wolf.	Diepe borst, waar de poten meer onder de borst lijken te staan. Witte keel loopt tot aan de borst. Karakteristiek zijn twee parallelle, horizontale lichte strepen op de borst	Slanke borst met voorpoten dicht bij elkaar. Wit van de keel loopt door tot tussen de voorpoten.

Naast Zoogdier geeft de Zoogdiervereniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen. Lutra verschijnt tweemaal per jaar. Een los abonnement op Lutra kost €25,- per jaar. Leden van de Zoogdiervereniging krijgen korting. Zij betalen maar €15,- per jaar. Aanmelden voor een abonnement kan bij het secretariaat van de Zoogdiervereniging (zie colofon hieronder op deze pagina).

Actuele informatie

Ga voor actuele informatie naar onze websites:
zoogdiervereniging.nl/agenda
zoogdierenwerkgroep.be/activiteiten

Contact Nederland

Postadres: Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen
Bezoekadres: Natuurplaza, Mercator 3, Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Telefoon 024-7410500 Fax 024-7410501
info@zoogdiervereniging.nl www.zoogdiervereniging.nl

voor alle werkgroepen in Nederland:
<http://www.zoogdiervereniging.nl/werkgroepen-van-de-zoogdiervereniging>

Contact Vlaanderen

voor alle werkgroepen in Vlaanderen:
<http://www.zoogdierenwerkgroep.be/informatie/organisatie/andere-zoogdierenwerkgroepen>

Colofon

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijke kwartaaltijdschrift van de Zoogdiervereniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen). **Aanwijzingen voor auteurs** Conceptartikelen en andere kopij sturen naar: redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl / Deadlines voor insturen artikelen zijn: 1 januari, 1 april, 1 juli en 1 oktober / De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen / De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren / Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie. **Lidmaatschap Zoogdiervereniging en abonnement Natuurpunt** Lidmaatschap van de Zoogdiervereniging met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 25 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 40 euro per jaar. Overmaken op IBAN: NL 26INGB0000203737, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdiervereniging. Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren voor 15 euro. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen zoals korting op activiteiten. Ga naar www.natuurpunt.be/zoogdier om je te abonneren. **Disclaimer** De artikelen in Zoogdier geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdiervereniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs. **Redactieadres** Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl **Redactie** Niels Desmet, Carolien van der Graaf, Marije Siemensma, Peter Twisk **Kernredactie** Sander Bouwens (hoofdredacteur), Dana Bezdicikova (leindredacteur), Hans Bekker (kernredactielid) **Medewerkers** Geert Aarts, Dirk Criel, Steve Geethoed, Neeltje Huizenga, Bregtje Kuik, Aldrik Pot, Bob Vandendriessche, Diemer Vercayie **Eindcorrectie** Jolanda van der Toorn-Hoeksma **Vormgeving** BARD87, 's-Graveland **Losse nummers Zoogdier** Losse nummers kosten 7 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

Terugblik op een bijzonder jaar

Dit is de laatste Zoogdier van ons 65e jubileumjaar. Een jaar waarin de vereniging heeft laten zien springlevend te zijn. Het begon al meteen goed met een druk bezochte en hoog gewaardeerde Zoogdierdag in Rotterdam. De jubileumexcursie was een prachtig voorbeeld van hoe we kennis en beleving combineren. De lezing van Hugh Jansman in het natuurtheater was erg bijzonder en de excursie daarna was zelfs overboekt. Ik schrijf deze tekst nog voor ons jubeljaar is afgesloten, maar ik durf nu al te voorspellen dat de ALV en het vervolgprogramma daarvan het jaar waardig zullen afsluiten. Daarover later vast meer.

2017 was ook een jaar waarin we flink van ons hebben laten horen, via social media, website, onze eigen tijdschriften, lezingen en excursies zoals de nacht van de vleermuis. Ook kranten, radio en televisie wisten ons te vinden. Beer, bevers, wolf, eikelmuizen en vleermuizen; ze bleken stuk voor stuk aanleiding voor aandacht en, soms heftige, discussies. We zoeken als vereniging meer het maatschappelijk debat op en we steken onze nek meer uit. Dit doen we niet alleen omdat de actualiteit ons daartoe dwingt. De discussie binnen de vereniging over onze beschermingsstandpunten vordert gestaag. Terwijl die standpunten meer en meer vorm krijgen, worden ze al in de praktijk getoetst.

Als ik op dit jaar terugkijk, of mijn hoofd naar links draai, komt meteen de wilde kat in beeld. Dit verkeersslachtoffer hebben we, mede mogelijk gemaakt met giften van leden, voor educatieve doeleinden laten opzetten. Voor mij is deze jonge kater ook de verpersoonlijking van waarvoor wij staan. Toen dit dier gevonden werd, is het door een lid van de vereniging meegenomen naar ons kantoor in Nijmegen. Doordat we de zoogdieronderzoeksweld zo goed kennen, konden we het dier beschikbaar stellen voor onderzoek naar mogelijke ziekten (DWHC), maaginhoud (ALterra), genetische achtergrond (Senckenberg Instituut) en het skelet is als referentiemateriaal naar het Natuurhistorisch Museum Rotterdam gegaan. Ik weet zeker dat er geen andere organisatie in Nederland is, die dit ook voor elkaar zou hebben gekregen. En daar kunnen we met zijn allen best trots op zijn.

Piet Bergers
Directeur Zoogdiervereniging

Het moment van... Rudmer Zwerver

In deze rubriek presenteren Zoogdier-lezers hun geliefde foto's en het bijbehorende verhaal. Uw inzending is welkom. Stuur deze naar redactie.zoogdier@zoogdierverseniging.nl

Kraaloogjes Op een winterse dag loop ik door het Groninger platteland als ik toevallig wat zie bewegen in een uitgebloeide bloem van fluitenkruid. Terwijl ik door m'n knieën ga kijk ik recht in twee donkere kraaloogjes van een dwergmuis dat zich tegoed doet aan de zaadjes. Als versteend blijven we elkaar aankijken en ik breng langzaam m'n camera in gereedheid. Ik weet een paar foto's te maken voordat het beestje zich laat vallen en verdwijnt in het lange gras. Aan sommige foto's gaan weken voorbereiding vooraf, maar de meest bijzondere fotomomenten bieden zich zomaar onverwachts aan. En van zo'n moment moet je als fotograaf vooral genieten.

Meer foto's van Rudmer Zwerver vind je op www.creativenature.nl

